

Cognitive Bias Pattern in Spousal Relationships: A Construct Based on Islamic Sources

Milad Shamakhte *

Assistant Professor, Department of Islamic Sciences,
Shahid Chamran University of Ahvaz, Iran

Mohammadreza Salarifar

PhD Student in Quran and Psychology, Department of
Psychology, College of Quran and Hadith, Al-Mustafa
International University, Qom, Iran

Extended Abstract:

1. Introduction

Spousal cognitive bias refers to distorted and dichotomous interpretive patterns in perceiving events within marital relationships. This study aims to extract a process-based model of spousal cognitive bias derived from Islamic sources. The research employed a qualitative approach grounded in Grounded Theory methodology. The primary sources were the Qur'an and Islamic Hadiths. According to Islamic texts, spousal cognitive bias manifests across four key dimensions: Situations giving rise to bias, Underlying factors facilitating bias, Components of bias, including attentional bias and interpretive bias, Consequences of bias, which may significantly challenge marital harmony and lead to conflict and relational difficulties. This model highlights how cognitive distortions in marital interactions, when rooted in unbalanced perceptions, can undermine the stability and well-being of conjugal life—offering a spiritually and ethically grounded framework for understanding and addressing such challenges within the Islamic context.

2. Literature Review

The background of research shows that various theories have been presented to explain the role of cognitive bias in couple relationships. For example, Beck's schema theory (Beck, 1991) discusses the interaction of schemas, stating that depressed couples have acquired negative schemas in the past and tend to perceive their surroundings negatively and organize their lives accordingly (Constenz, 2001). In this regard, this theory emphasizes that negative automatic thoughts and stored knowledge in long-term memory are usually accompanied by inconsistent behaviors among couples (Wells, 2000). The network theory of beliefs also

* Corresponding Author: shamakhte1997@gmail.com

How to Cite: Shamakhte, M., Salarifar, M. (2026). Cognitive Bias Pattern in Spousal Relationships: A Construct Based on Islamic Sources, *Journal of Counseling and Psychotherapy Culture*, 17(66), 31-63. DOI: 10.22054/qccpc.2026.89509.3549

emphasizes that in the process of recalling memories among couples, a set of specific nodes in memory are activated, which activate other informational networks. Therefore, if couples have cognitive bias, this negative perception of pleasant memories turns into a bitter experience and frustration (Main & Bowlby, 2001). In Persian research, Beirami et al. (2014) conducted a meta-analysis on cognitive bias and showed that in recent years, one of the new approaches in the field of cognitive couple therapy is cognitive bias modification methods (Rokach, 2024), which has helped improve couple relationships.

Also, by examining the background of Islamic research related to the concept of cognitive biases, evidence has been obtained that indicates the extensive attention of revealed texts to the issue of knowledge, reforming beliefs, and purifying the human mind. The results of Rahimzadeh's research (2017) show that from the perspective of the Quran, knowledge and cognition have a fundamental place in human spiritual growth and excellence. Also, Shakeri, Zaharakar, and Mohsenzadeh (2014) examined the impact of cognitive distortions on interpersonal conflicts, especially couple relationships. Sadeghi Seresht (2015) also, in a comparative study between Islamic teachings and psychology, pointed to the remarkable similarities between irrational beliefs in couple relationships in Islamic texts and contemporary psychological theories.

3. Methodology

This study is composed of two data sources: a textual corpus and a quantitative validation component. The textual corpus includes the *Qur'an* al-Karim and authoritative collections of hadiths compiled primarily before the 5th century AH. The authenticity of the Qur'anic text was established based on its *tawatur* (consensus transmission) while the reliability of the hadith sources was assessed through the *wathiqat al-sadr* (trust in origin) approach, combined with four criteria: *sanad* (chain of transmission), *matn* (textual content), *isnad* (source), and *qarinah* (contextual indicators). To verify the authenticity of hadith chains, the most fundamental criterion for establishing the origin of a hadith from the Infallibles, the method of *isnad* verification was employed. For source classification, the hadith source ranking system was applied, and for content and contextual analysis, the scholarly discipline of *fiqh al-hadith* was utilized. The data were analyzed through a conceptual analysis framework, leading to final theory development and refinement of the process model. Thus, categories emerged as higher-level abstractions derived from the aggregation and shared characteristics of lower-level concepts. Based on the findings, four process components were identified, culminating in the formulation of a process model of cognitive bias in marital relationships. To enhance data credibility and minimize researcher bias, two content validity indices were used: The Content Validity Index (CVI) and the Content Validity Ratio (CVR). Given the sample size of 10 experts, the minimum acceptable threshold for these indices was set at 0.62.

Results

The study employed a qualitative, grounded-theory approach to analyze Islamic sources (the Quran and authentic Hadith) and identify the process by which cognitive biases emerge in marital relations. From the data collected across three sources (books, software, and reputable websites), and through open coding, axial coding, and selective coding, 760 open codes were generated, which were organized into 38 concepts, 12 categories, and 4 higher-order dimensions. The analysis yielded a dynamic, four-dimension model with the central phenomenon: cognitive biases in couples' relationships. The core mechanisms are two interrelated processual biases—attention bias and interpretation bias—that together shape how spouses perceive, interpret, and respond to each other under various life circumstances. The four dimensions are:

- Processual components: the mechanisms linking input to the bias (the “how” of bias formation) within the attentional and interpretive bias framework.
- Antecedents (causal conditions): individual-level (e.g., self-centrism, religious reasoning, susceptibility to bias) and social-contextual factors (e.g., peer influence, cultural pressures, media) that facilitate bias formation.
- Situational occurrences (contexts): life events and daily relational demands (e.g., marital duties, routine stressors, conflicts) that trigger or reveal biases.
- Outcomes (psychological and relational consequences): intrapersonal effects (anxiety, distrust) and interpersonally manifested consequences (conflict, emotional distance, relational strain, potential dissolution). To support the robustness of the qualitative findings, content validity was evaluated by a panel of 10 experts from humanities and psychology, using CVI and CVR indices. CVR values ranged from 0.7 to 1 across subcomponents, with an overall average CVI/CVR well above the accepted threshold, indicating satisfactory content validity and expert agreement on the alignment of the subcomponents with Islamic sources.

Discussion

The results illuminate a specific, religion-grounded pathway by which cognitive biases operate in marital dyads. The model aligns with and extends established cognitive theories (for example, the emphasis on automatic, rapid, and uncontrollable processing in attention and interpretation) by situating them within Islamic teachings that emphasize the proper interpretation of events, balancing reason, faith, and compassion. The two primary biases—attention bias and interpretation bias—serve as the central engines that translate antecedents and life-contexts into biased perceptions, which in turn generate psychological strain and relational dysfunction. The four-dimension structure clarifies how biases

originate (antecedents), how they are activated (contexts), the internal cognitive mechanisms that sustain them (processual components), and the resulting harms (outcomes). The study's methodology—systematic text mining of canonical Islamic sources and a grounded-theory analytic workflow—offers a novel approach to religio-cultural psychologies and provides a rigorous basis for developing measurement tools and intervention protocols that are culturally and religiously coherent. The findings support the development of a dedicated instrument to assess Islamic-grounded cognitive biases in couples and inform the design of spiritually integrated couple-therapy or educational programs. Limitations include the text-based nature of the data (the model reflects normative religious texts rather than empirical observations from diverse Muslim populations) and the absence of triangulation with contemporary empirical data. Future research could translate the model into a psychometric instrument, test its applicability across different Islamic communities, and extend the framework to related domains (e.g., parent-child and family systems) to examine cross-domain applicability of Islamically informed cognitive biases.

Conclusion

This study presents a novel, Islamically grounded, four-dimension process model of cognitive biases in marital relationships. The central mechanism consists of two interdependent biases—attention bias and interpretation bias—through which individual and socio-cultural antecedents interact with life-contexts to produce specific psychological and relational outcomes. The model integrates Islamic doctrinal insights with cognitive-psychology concepts, offering a theoretically coherent foundation for developing assessment tools and therapeutic protocols tailored to Islamic contexts. The research provides a purposeful pathway toward operationalizing Islamic teachings for practical applications in education and couple therapy, and it opens avenues for further empirical validation and expansion into broader family dynamics.

Keywords: cognitive bias, spousal relationships, conceptual model, bias in attention, bias in interpretation, Islamic sources

الگوی فرایندی سوگیری شناختی زوجین؛ سازه‌ای مبتنی بر منابع اسلامی

دانشجوی دکتری قرآن و روان‌شناسی، گروه روان‌شناسی، مجتمع قرآن و حدیث، جامعه المصطفی
العالمیه، قم، ایران

میلاد شماخته *

دانشیار، گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم رفتاری، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران

محمد رضا سالاری

چکیده

سوگیری شناختی زوجین، یعنی شیوه‌های نادرست و جزم‌گرایانه در تفسیر رویدادها، زمانی که در روابط میان زوجین بروز می‌کنند. پژوهش حاضر باهدف استخراج الگوی فرایندی سوگیری شناختی زوجین در منابع اسلامی به میان آمده است. روش پژوهش حاضر کیفی به شیوه نظریه داد بنیاد بود. منبع اصلی پژوهش قرآن کریم و احادیث اسلامی بود. نمونه پژوهش شامل گزاره‌های دینی توصیفی و تبیینی مرتبط با حوزه معنایی سوگیری شناختی زوجین بود که به شکل هدفمند انتخاب شد. نمونه پژوهش به واسطه سه دسته ابزار (کتاب، نرم‌افزارها و وب‌گاه‌های معتبر) گردآوری شد. پس از استخراج داده‌های مرتبط با سوگیری شناختی زوجین از آموزه‌های اسلامی، در فرایند تحلیل داده‌ها از طریق کدگذاری، ۷۶۰ کد باز، ۳۸ مفهوم، ۱۲ مقوله و ۴ بُعد، استخراج و در نهایت ابعاد چهارگانه در قالب ۱ الگو صورت‌بندی شد. بر اساس یافته‌های تحقیق، سوگیری شناختی زوجین در روابط زوجین در چهاربعد، موقعیت‌های سوگیری، عوامل زمینه‌ساز سوگیری، مؤلفه‌های سوگیری (سوگیری در توجه و سوگیری در تفسیر)، پیامدهای سوگیری. اعتبار نتایج به‌دست آمده با اتکاپذیری، بررسی و تأیید شد. این یافته‌ها بستر مناسبی برای تدوین پرسش‌نامه و طراحی پروتکل‌های درمانی فراهم کرده است.

کلیدواژه‌ها: سوگیری شناختی، روابط زوجین، مدل مفهومی، سوگیری در توجه، سوگیری در تفسیر، منابع اسلامی.

مقدمه

رابطه زناشویی، نوعی تعهد متقابل میان زن و شوهر است که از سایر روابط انسانی از نظر عمق صمیمیت و مسئولیت‌پذیری متمایز می‌شود. رضایتمندی زناشویی زمانی حاصل می‌گردد که زوجین به میزان کافی در رابطه‌ی خود صمیمیت و همکاری را تجربه کرده و در مواجهه با مشکلات زندگی، توانایی حل تعارض‌ها به صورت مشترک را داشته باشند (سالاری فر، ۱۳۹۵، ص ۱۰۷). به باور بک (۱۹۷۹)، یکی از مهم‌ترین علل بروز مشکلات در روابط انسانی، سوء تفاهم‌ها هستند (بک، ۱۹۷۹، ص ۱۲۸). او معتقد است که تفاوت در نگرش‌ها و شیوه‌ی ادراک افراد، عامل اصلی بروز اختلافات در روابط زناشویی است (بک، ۲۰۰۷ به نقل از یونسی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۷۱-۹۲). در بسیاری از موارد، تعارض میان زوجین ناشی از این واقعیت است که هر یک از آن‌ها، با وجود صداقت در دیدگاه خود، مسائل را از زاویه‌ای متفاوت ادراک می‌کنند (یانگ، ۲۰۰۱). این تفاوت دیدگاه ناشی از سبک‌های تربیتی ناکارآمد والدین و مراقبین اولیه بوده (یانگ، ۲۰۰۸) که در بزرگ‌سالی عامل تخریب اعتماد و نگرش میان زوجین در قالب طرح‌واره‌های ناسازگار است (۲۰۱۴). پژوهش‌ها نشان داده‌اند سبک تفکر و الگوی ارتباطی زوجین نقش تعیین‌کننده‌ای در کیفیت رابطه‌ی آنان دارد؛ زیرا نوع نگرش و فرایندهای شناختی می‌تواند منجر به سوگیری در ارزیابی‌ها و قضاوت‌ها شود (شماخته، سالاری فر، ۱۴۰۲). اپستین و باکام (۲۰۰۲) نیز بر این باورند که اعضای خانواده، به‌ویژه در زمان بروز تعارض یا تنش، در معرض این سوگیری‌های شناختی قرار می‌گیرند که خود می‌تواند به تشدید مشکلات ارتباطی منجر شود (اپستین، باکام، ۲۰۰۲، ص ۷۱).

سوگیری شناختی به‌نوعی تمایل در پردازش اطلاعات اشاره دارد که در آن فرد به برخی محرک‌های محیطی توجه بیشتری نشان داده و سایر محرک‌ها را نادیده می‌گیرد. به بیان دیگر، سوگیری شناختی نوعی اولویت‌دهی نظام‌مند در تمرکز و پردازش داده‌های محیطی محسوب می‌شود (برادلی و همکاران، ۲۰۰۰). در بیشتر نظریه‌های شناختی بر این باور تأکید می‌شود که سوگیری‌های شناختی نقش مهمی در شکل‌گیری و روابط بین فردی دارند (کلارک و مک‌منیوس، ۲۰۰۲).

سوگیری‌های شناختی می‌توانند شامل اسنادهای مثبت یا منفی‌گزینی در ادراک و تفسیر رفتارهای دیگران باشند. بسیاری از زوج‌ها اظهار می‌کنند که توجه انتخابی یکی از عوامل اصلی بروز اختلاف در روابط زناشویی آنهاست (داتیلیو، ۲۰۰۷). هنگامی که یکی از زوجین به صورت انتخابی بر جنبه‌های منفی رفتار یا گفتار همسر خود تمرکز می‌کند، این امر می‌تواند اثرات مخرب و تضعیف‌کننده‌ای بر تعاملات زناشویی بر جای گذارد (موگ، برادلی، ۲۰۰۰). به همین دلیل، افرادی که با این نوع سوگیری در توجه مواجه‌اند، معمولاً در توافق بر سر موضوعات، رویدادها و تعاملات گذشته سطح پایینی از هم‌فکری و همدلی را نشان می‌دهند (سالاری فر،

۱۳۹۵، ص ۸۲). زمانی که افراد قادر به کنترل توجه خود نباشند، فرآیندهای شناختی دچار اختلال شده و خطاهای ذهنی رویدادها را وارونه نشان می‌دهد؛ به همین دلیل سوگیری شناختی را می‌توان نوعی خطای ذهنی دانست که اغلب غیرقابل پیش‌بینی است (بیرامی و همکاران، ۱۳۹۳). این سوگیری‌ها از نظر پایداری، حتی پس از آگاهی فرد از وجود آن‌ها، مشابه خطاهای دیداری عمل می‌کنند؛ آگاهی صرف از سوگیری‌ها به ادراک درست منجر نمی‌شود و در نتیجه غلبه بر آن‌ها کاری دشوار است (شماخته، ۱۴۰۲). روان‌شناسان برای کشف الگوهای که افراد هنگام مواجهه با اطلاعات ناقص یا مبهم به کار می‌برند، آزمایش‌های متعددی انجام داده‌اند. این الگوها گاه منجر به تصمیم‌ها و قضاوت‌های نادرست می‌شوند (ماین و بونابو، ۲۰۰۱). در زمینه‌ی روابط زوجین، پژوهش‌ها سه نوع اصلی از این سوگیری‌ها را شناسایی کرده‌اند: ۱- سوگیری در توجه - تمایل به تمرکز گزینشی بر محرک‌های خاص (برای مثال، نشانه‌های تهدید یا تعارض) حتی در شرایطی که محرک‌های خنثی نیز وجود دارند. ۲- سوگیری در تفسیر - گرایش به تفسیر موقعیت‌های مبهم به صورت منفی یا تهدیدآمیز. ۳- سوگیری در حافظه - تمایل به بازیابی و یادآوری اطلاعات منفی یا ناخوشایند به جای اطلاعات مثبت یا خنثی در فرایندهای حافظه‌ای (ویتکینز، باینس، رید، ۲۰۰۹، ص ۵۵). ماهیت این سوگیری‌ها معمولاً خودکار، سریع و غیرقابل کنترل است و می‌تواند به صورت عادات فکری پایدار در ذهن افراد شکل گیرد؛ عناصری که مستقیماً بر نحوه‌ی درک، ارزیابی و پاسخ‌دهی زوجین به رویدادهای زندگی تأثیر می‌گذارند (خدادادی اورکونی، خدادادی، داوودی، ۱۴۰۰، ص ۷۸).

آموزه‌های شفاعت‌بخش اسلام، تضمین‌کننده سعادت خانواده در دنیا و آخرت‌اند (کاویانی و همکاران، ۱۴۰۱) و بر اصلاح نگرش‌ها، باورها و دستیابی به شناختی درست و متعادل تأکید ویژه دارند (مصباح یزدی، ۱۳۸۵). در جامعه ایرانی، با توجه به رویکرد اسلامی، خانواده دارای اهمیت ویژه‌ای است که مراقبت و هدایت آن به جایگاه واقعی و تعالی بخشی آن، همواره مورد توجه آموزه‌های دینی بوده و تحکیم خانواده و حفظ خانواده از آسیب‌ها از اولویت‌های اساسی است (کلانی و همکاران، ۱۴۰۴). در قرآن کریم و روایات اسلامی، اهمیت شناخت، بازسازی باورها و اصلاح بینش‌ها با بیانی روشن مطرح شده و ارتباطی مستقیم میان معرفت صحیح و رفتار انسانی برقرار گردیده است (شماخته، احمدی، ۱۴۰۲).

منابع اسلامی علاوه بر اشاره به امکان بروز خطا در ادراک حسی و ارائه نمونه‌هایی از خطاهای ادراکی - مانند پندار سراب به جای آب (نور، ۲۹) نسبت به اتکای صرف بر حس و تجربه هشدار داده و آن را از آسیب‌های مهم معرفت می‌داند. در آیه‌ای دیگر، کسانی که از نیروی عقل و حواس خود برای درک حقیقت استفاده نمی‌کنند، از جمله غافلان معرفی شده‌اند: «آنان دل‌هایی دارند که با آن نمی‌اندیشند، چشمانی دارند که با آن

نمی‌بینند و گوش‌هایی دارند که با آن نمی‌شنوند» (اعراف، ۱۷۹). همچنین قرآن کریم با یادآوری محدودیت ابزارهای شناخت بشری در درک برخی از معارف الهی (اسراء، ۸۵)، انسان را از سطحی‌نگری و گمان‌محوری برحذر می‌دارد؛ چنان‌که در آیه‌ای دیگر آمده است: «برخی گمان می‌برند که هیچ‌کس آنان را نمی‌بیند» (بلد، ۷). این آیات بر ضرورت بهره‌گیری متعادل از عقل، حس و ایمان در فرآیند شناخت تأکید دارند و معرفت حقیقی را نتیجه تعادل میان این منابع می‌دانند.

در پرتو تعالیم اسلامی می‌توان دریافت که از دیدگاه اسلام، ریشه بسیاری از انحرافات رفتاری و هیجانی در روابط انسانی - به‌ویژه در ارتباط زوجینه سوگیری‌های شناختی بازمی‌گردد. آموزه‌های اسلامی بیان می‌دارند این سوگیری‌ها هنگامی رخ می‌دهند که یکی از زوجین رفتار یا احساس همسر خود را برپ پیش‌فرض‌ها، برداشت‌ها و قضاوت‌های ذهنی خویش تفسیر کرده و بدون شواهد کافی به آن اطمینان پیدا می‌کند. چنین فرآیندی زمینه‌ساز (شرایط علی) سوء تفاهم، رنجش و بروز تعارض‌های عاطفی می‌شود.

پیشینه پژوهش نشان می‌دهد نظریه‌های گوناگونی برای تبیین نقش سوگیری شناختی در روابط زوجین ارائه شده است. برای نمونه، نظریه طرح‌واره‌ای بک (بک، ۱۹۹۷) در بحث تعامل طرح‌واره‌ای، بیان می‌کند که زوجین افسرده در گذشته طرح‌واره‌های منفی کسب کرده‌اند و بر اساس آن، تمایل دارند جهان پیرامون خود را به شکلی منفی ادراک کرده و بر همان اساس به زندگی خود نظم دهند (کانستنز، ۲۰۰۱). در همین راستا، این نظریه تأکید دارد که افکار خودکار منفی و دانش ذخیره‌شده در حافظه بلندمدت معمولاً با رفتارهای ناسازگار میان زوجین همراه هستند (ولز، ۲۰۰۰). همچنین، نظریه شبکه‌ای باورها بر این نکته تأکید دارد که در فرآیند یادآوری خاطرات میان زوجین، مجموعه‌ای از گره‌های خاص در حافظه فعال می‌شوند که این گره‌ها شبکه‌های اطلاعاتی دیگر را نیز فعال می‌سازند؛ بنابراین اگر زوجین دچار سوگیری شناختی باشند، این تلقی منفی خاطرات خوشایند را تبدیل به تجربه تلخ و ناکامی می‌کند (ماین و بونابو، ۲۰۰۱). در پژوهش‌های فارسی‌زبان؛ بیرامی و همکاران (۱۳۹۳) در یک پژوهش فراتحلیل در حوزه سوگیری شناختی نشان دادند در سال‌های اخیر، یکی از رویکردهای نوین در حوزه‌ی زوج‌درمانی‌های شناختی (روکاخ، ۲۰۲۴)^۱، روش‌های اصلاح سوگیری شناختی^۲ است که به بهبود روابط زوجین یاری رسانده است.

همچنین با بررسی پیشینه پژوهش‌های اسلامی مرتبط با مفهوم سوگیری‌های شناختی، شواهدی به‌دست آمده که بیانگر توجه گسترده متون وحیانی به مسئله شناخت، اصلاح باورها و پالایش ذهن انسان است. نتایج پژوهش

1 Rokach, A

2 CBM: Cognitive Bias Modification

رحیم‌زاده (۱۳۹۷) نشان می‌دهد که از منظر قرآن، شناخت و معرفت جایگاهی بنیادین در رشد معنوی و تعالی انسان دارد. همچنین، شاکرمی، زهرکار و محسن‌زاده (۱۳۹۳) تأثیر تحریف‌های شناختی بر تعارضات میان‌فردی به‌ویژه روابط زوجین را موردبررسی قرار داده‌اند. صادقی‌سرشت (۱۳۹۴) نیز در پژوهشی تطبیقی میان آموزه‌های اسلامی و روان‌شناسی، به شباهت‌های چشمگیر میان باورهای غیرمنطقی در روابط زوجین در متون اسلامی و نظریه‌های روان‌شناسی معاصر اشاره کرده است.

اگرچه پژوهش‌هایی حول موضوع پژوهش حاضر به تحریر در آمده اما با آنچه در این پژوهش به نگارش در آمده است دو تفاوت مهم دارد؛ الف) پژوهش‌های گذشته به شناخت‌های ناکارآمد یا الگوهای انحراف شناختی یا خطاهای شناختی مبتنی بر آیات و روایات اسلامی پرداخته‌اند ولیکن به موضوع «سوگیری شناختی» آن‌هم به‌صورت خاص در «روابط زوجین» پرداخته‌اند. ب) پژوهش‌های گذشته سعی داشته‌اند با نگاه کلان به بعضی از آیات و روایات و مراجعه به دیدگاه‌های اندیشمندان اسلامی پژوهش خود را سامان دهند لکن پژوهش حاضر با بررسی جامع تعداد زیادی (بالغ بر ۵۰۰۰ آیه و روایت مرتبط با شناخت) و انتخاب داده‌های ویژه زوجین بدین موضوع پرداخته و الگوی فرایندی «سوگیری شناختی زوجین» را با نگاه کاربردی و به‌صورت الگوی نظری با قابلیت کاربرست در ساخت بسته‌های آموزشی/پروتکل‌های درمانی و استفاده از زوج‌درمانی‌ها را به رشته تحریر در آورده است.

از آنجا که دستیابی به مفهوم‌سازی علمی و نظام‌مند پدیده‌های دینی معمولاً از طریق تدوین مدل‌های فرایندی امکان‌پذیر است (نورعلیزاده، ۱۴۰۱). در این گام، در یک فرایند متن‌کاوی، مفاهیم از متون اسلامی استخراج می‌شود. در مدل‌پردازی^۱ دو هدف عمده دنبال می‌شود؛ ۱) یافتن درکی از فرایند شکل‌گیری مفاهیم یا انگاره‌ها و ۲) روشن ساختن آن مفاهیم در یک نظام ارتباطی و ساختاری با مفاهیم و سازه‌های دیگر و رسیدن به انگاره‌های تبیینی پدیده‌های روان‌شناختی که درنهایت به شکل مدل بسط و تحول می‌یابد (واندن‌باس، ۲۰۱۳^۲، ص ۱۲۹). بر همین اساس، منظور از الگوی فرایندی «سوگیری‌های شناختی در روابط زوجین در منابع اسلامی»، شناسایی و تبیین مجموعه‌ای از متغیرهایی است که در شکل‌گیری باورهای ناکارآمد، سوءبرداشت‌های ذهنی و تحریف‌های ادراکی در تعاملات زوجین نقش دارند. درنتیجه، با توجه به هم‌پوشانی مفاهیم اسلامی با یافته‌های روان‌شناسی شناختی (به‌ویژه موضوع سوگیری شناختی زوجین) و نقش مؤثر تعالیم دینی در اصلاح نگرش‌ها و زوج‌درمانی‌های مبتنی بر آموزه‌های اسلامی، پژوهش حاضر در پی آن است تا الگوی فرایندی سوگیری شناختی در روابط زوجین از منظر آموزه‌های اسلامی را طراحی و تبیین نماید.

1. Conceptualization.
2. VandenBos.

روش پژوهش

این پژوهش از دو جامعه متنی و آماری تشکیل شده است. جامعه متنی این پژوهش قرآن کریم و کتاب‌های حدیثی معتبرند که عمدتاً تا قرن پنجم هجری تألیف شده‌اند. اعتبار متن قرآن با توجه به تواتر آن (بابایی، ۱۳۹۴: ۵۵؛ توفیقی، ۱۳۹۱: ۲۳۰) و اعتبار متون حدیثی با رویکرد «وثوق صدوری» و بررسی چهار معیار «سند»، «منبع»، «محتوا» و «قرینه» (طباطبایی، ۱۳۹۵: ۱۳۷۸؛ ۱۴۵) احراز گردید. در ارزیابی سند روایات که بنیادی‌ترین عامل در اطمینان به صدور حدیث از معصوم است از روش «اعتبارسنجی اسانید» (شیری زنجانی، ۱۳۹۷) بهره گرفته شد. همچنین در بررسی منابع روایی، از معیار «درجه‌بندی مصادر حدیثی» (طباطبایی، ۱۳۹۵: ۲۶۵) و در تحلیل محتوا و قرائن روایات نیز از دانش «فقه‌الحديث» استفاده گردید. داده‌های این پژوهش، در قالب «مفهوم‌شناسی» (مسعودی، ۱۳۹۶) مورد بررسی قرار گرفته‌اند. نمونه پژوهش شامل گزاره‌های توصیفی و تبیینی مرتبط با حوزه معنایی سوگیری شناختی در روابط زوجین در منابع یادشده بود که به صورت هدفمند انتخاب گردید. داده‌های پژوهش از سه منبع گردآوری شد: کتاب‌ها: شامل قرآن کریم و کتاب‌های حدیثی معتبر؛ نرم‌افزارها: از جمله جامع التفاسیر، جامع الاحادیث و کتابخانه جامع احادیث شیعه و اهل سنت؛ وبگاه‌ها: شامل پایگاه‌های علمی معتبر حاوی محتوای کتاب‌های یادشده.

در مرحله تحلیل داده‌ها، از «نگارش نظریه داده‌بنیاد»^۱ به منظور تحلیل کیفی استفاده شد. این فرآیند در چهار مرحله انجام گرفت: ۱. کدگذاری باز^۲: بر اساس واحد تحلیل «مضمون»، هر متن به صورت مستقل کدگذاری شد. ۲. کدگذاری متمرکز^۳: مقایسه کدهای اولیه، شناسایی کدهای مشابه و ایجاد مقوله‌های اصلی. ۳. کدگذاری محوری^۴: پیوند دادن مقوله‌ها به یکدیگر در سطح ویژگی‌ها یا ابعاد مختلف^۴. کدگذاری انتخابی^۵ و در نهایت تدوین نظریه نهایی و تکمیل مدل فرایندی؛ بنابراین در این پژوهش، مقوله‌ها به عنوان سطوح بالاتری از انتزاع، از تجمع و ویژگی‌های مشترک مفاهیم سطح پایین‌تر ساخته شدند. بر اساس یافته‌های پژوهش، ۴ مؤلفه فرایندی شناسایی شد که در نهایت به عنوان مدل فرایندی سوگیری شناختی زوجین معرفی گردیدند. مؤلفه‌های فرایندی به «چگونگی» مفهوم مربوط می‌شوند و مکانیزم‌های روان‌شناختی هستند که اجزای مفهوم را به هم پیوند می‌دهند (بیات و همکاران، ۱۴۰۳).

بخش آماری پژوهش؛ در مرحله «بررسی روایی محتوایی»، با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و مطابق

1 Grounded Theory
2 Open Coding
3 Axial Coding
4 Selective Coding
5 Theoretical Coding

با دیدگاه لین (۱۹۸۶)؛ به نقل از عباسی، ۱۳۹۷؛ ص ۱۳۳)، تعداد ۱۰ کارشناس از حوزه‌های علوم انسانی و روانشناسی انتخاب گردیدند تا به ارزیابی محتوایی یافته‌ها بپردازند. به منظور ارزیابی میزان اعتبار و اطمینان نتایج کیفی، از معیارهای اعتمادپذیری^۱، انتقال‌پذیری^۲، تأییدپذیری^۳ و اتکاپذیری^۴ استفاده شد (تدلی و تشکری^۵، ۲۰۰۹: ۳۱). برای دستیابی به اتکاپذیری داده‌ها و کاهش خطای ذهنی پژوهشگر (تدلی و تشکری^۶، ۲۰۰۹: ۳۱)، از دو شاخص روایی محتوایی^۷ (CVI) و نسبت روایی محتوایی^۸ (CVR) بهره گرفته شد (پالیت، بک و اوون^۹، ۲۰۰۷). با توجه به تعداد کارشناسان (۱۰ نفر)، حداقل مقدار قابل قبول این شاخص ۶۲/۰ تعیین شد (استرینر، نورمن و کرنی، ۲۰۱۵). بر پایه معیارهای لینکن و گوبا^{۱۰}، برای بالا بردن «باورپذیری»، به «فرایند سوگیری شناختی زوجین» به ویژگی‌های اعتبار سندهای منابع اسلامی استفاده‌شده توجه داشته (طبق یافته باقری و همکاران، ۱۴۰۴) و برای کسب «اطمینان‌پذیری»، یافته‌های پژوهش در اختیار مشارکت کنندگان (خبرگان متخصص) گذاشته شد و مورد وثوق آنان قرار گرفت. همچنین در این پژوهش به منظور افزایش «تأییدپذیری» تعدادی از صاحب‌نظران دانشگاهی-حوزوی مجرب در جریان تحلیل مفاهیم و کدگذاری داده‌ها قرار گرفتند و نظرات اصلاحی آن‌ها اعمال گردید. درباره «انتقال‌پذیری» نیز شرحی از روند پژوهش و گفتمان تحلیل‌شده درباره فرایند سوگیری شناختی زوجین به زوج درمانگران با رویکرد اسلامی ارائه شده است.

یافته‌ها

از آنجاکه واحد تحلیل، معنایی بود، پس از استخراج داده‌های مرتبط با سوگیری شناختی در روابط زوجین از متون اسلامی، فرایند تحلیل داده‌ها با کدگذاری باز (شناسایی مفاهیم و ابعاد اولیه) آغاز شد که طی آن ۷۶۰ کد باز استخراج گردید. سپس مراحل کدگذاری محوری (بررسی شرایط زمینه‌ساز، مؤلفه‌ها، راهبردها و پیامدها) و کدگذاری گزینشی (تدوین نظریه حول مقوله مرکزی (پدیده محوری)) انجام گرفت. درنهایت، کدهای باز در قالب ۳۸ مفهوم، مفاهیم در قالب ۱۲ مقوله و مقوله‌ها در قالب ۴ بُعد سازمان‌دهی شدند و این ابعاد، ساختار نهایی الگوی فرایندی سوگیری شناختی زوجین را شکل دادند. برای درک بهتر فرایند کدگذاری و چگونگی دستیابی

1 Credibility

2 Transferability

3 Conformability

4 Dependability

5 Teddlie, C., & Tashakkori, A

6 Teddlie, C., & Tashakkori, A

7 Content Validity Index (CVI)

8 Content Validity Ratio (CVR)

9 Polit, D. F; Beck, C. T & Owen, S. V

10 Lincoln & Guba

به ابعاد الگو، مقوله «منطق فکری خطاساز» که یکی از مؤلفه‌های بُعد «ویژگی‌های سوگیری شناختی در روابط زوجین» است به‌عنوان نمونه مورد واکاوی قرار گرفت. در این فرایند، متون اسلامی مبنای استخراج داده‌ها بودند؛ بدین معنا که گزاره‌های دینی (آیات یا روایات) دارای مضامین مرتبط با سوگیری شناختی در روابط زوجین، «کدهای اولیه» را تشکیل دادند. برای مثال، گزاره «زنان بنی‌اسرائیل به دلیل عدم آراستگی مردانشان به زنا مبتلا شدند» (کلینی، ۱۴۱۴) به مفهوم «آراستگی مخصوص زن‌هاست» به‌عنوان یک سوگیری شناختی ویژه زوجین منجر شد. همچنین روایت «زنی که بیش از حد توان همسرش از او بخواهد، ملعون است» (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۱۱، ص ۷۸) مفهوم «باید تمام خواسته‌های مادی من در زندگی برطرف شود» را نمایان ساخت.

جدول ۱: مصادیق سوگیری شناختی در روابط زوجین

ردیف	نوع سوگیری شناختی	مصادیق در روابط زوجین	مستندات اسلامی
۱	خودمحوری	باور به اینکه تمام خواسته‌های مادی من باید برآورده شوند.	قال علی علیه السلام: <u>وَلَا كَزَرَ أَغْنَى مِنَ الْقَنَاعَةِ، وَلَا مَالٌ أَذْهَبَ لِلْفَاقَةِ مِنَ الرِّضَى بِالْقُوتِ، وَمَنْ اقْتَصَرَ عَلَى بُلْغَةِ الْكَفَافِ فَقَدْ انْتَضَمَ الرَّاحَةَ وَتَبَوَّأَ خَفْضَ الدَّعَةِ.</u> نهج البلاغه حکمت ۳۷۱
۲		هم‌نشینی مرد با همسر، اتلاف وقت است و مصادیق عبادت نیست.	پیامبر صلی‌الله علیه و آله: <u>جُلُوسُ الْمَرْءِ عِنْدَ عِيَالِهِ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ مِنْ اعْتِكَافٍ فِي مَسْجِدِي</u> هذا؛ مجموعه ورام، ج ۲، ص ۱۲۲؛ تنبیه الخواطر، ج ۲، ص ۱۲۲
۳		در حد زحمت همسر باید از او تشکر کرد، نه بیشتر!	يَقُولُ: <u>مَنْ صَنَعَ بِمِثْلِ مَا صُنِعَ إِلَيْهِ فَإِنَّمَا كَافَاهُ وَمَنْ أَضْعَفَهُ كَانَ شُكُورًا وَمَنْ شَكَرَ كَانَ كَرِيمًا وَمَنْ عَلِمَ أَنْ مَا صَنَعَ إِنَّمَا صَنَعَ إِلَيَّ نَفْسَهُ لَمْ يَسْتَبِطِ النَّاسَ فِي شُكْرِهِمْ وَلَمْ يَسْتَزِدْهُمْ فِي مَوَدَّتِهِمْ فَلَا تَلْتَمِسْ مِنْ غَيْرِكَ شُكْرًا مَا أَتَيْتَ إِلَى نَفْسِكَ وَقَيْتَ بِهِ عَرْضَكَ وَإِعْلَمْ أَنَّ الطَّالِبَ إِلَيْكَ الْحَاجَةُ لَمْ يَكِرْمْ وَجْهَهُ عَنْ وَجْهِكَ فَأَكْرَمْ وَجْهَكَ عَنْ رَدِّهِ.</u> الکافی ج ۴ ص ۲۸
۴	سطحی‌نگری	باور به اینکه اگر به خانواده وسعت مادی بدهم، انتظارشان را بیهوده بالا می‌برم.	امام کاظم علیه‌السلام: <u>يُنْبَغِي لِلرَّجُلِ أَنْ يَوْسَعَ عَلَى عِيَالِهِ كِبَالًا يَتَمَنَّوْنَ مَوْتَهُ؛</u> الکافی، ج ۴، ص ۱۱ امام رضا علیه‌السلام: <u>صَاحِبُ النِّعَمَةِ يَجِبُ أَنْ يَوْسَعَ عَلَى عِيَالِهِ؛</u> تحف العقول، ص ۴۴۲

ردیف	نوع سوگیری شناختی	مصادق در روابط زوجین	مستندات اسلامی
۵		رابطه جنسی با همسر امری حیوانی و مصادق وقت تلف کردن و یک رفتار غیر معنوی است.	یا عَثْمَانُ فَإِنَّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَخَذَ بِيَدِ زَوْجَتِهِ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ وَمَحَا عَنْهُ عَشْرَ سَيِّئَاتٍ فَإِنْ قَبَّلَهَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ مِائَةَ حَسَنَةٍ وَمَحَا عَنْهُ مِائَةَ سَيِّئَةٍ فَإِنْ أَلَمَ بِهَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ أَلْفَ حَسَنَةٍ وَمَحَا عَنْهُ أَلْفَ سَيِّئَةٍ وَحَضَرَ تَهُمَا الْمَلَائِكَةُ فَإِذَا اغْتَسَلَا كُمَ يَمُرُّ الْمَاءُ عَلَى شَعْرَةٍ مِنْ كُلِّ وَاحِدٍ [مِنْهُمَا] إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ لَهُمَا [بِهَا] حَسَنَةً وَمَحَا عَنْهُمَا [بِهَا] سَيِّئَةً فَإِنْ كَانَ ذَلِكَ فِي لَيْلَةٍ بَارِدَةٍ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِلْمَلَائِكَةِ انْظُرُوا إِلَى عَبْدِي هَذَيْنِ اغْتَسَلَا فِي [هَذِهِ] اللَّيْلَةِ الْبَارِدَةِ عَلِمَا أَنِّي رُبُّهُمَا أَشْهَدُكُمْ أَنِّي [قَدْ] غَفَرْتُ لَهُمَا؛ مسترک الوسائل، ج ۷، ص ۵۰۷
۶		خوشرویی، از جمله حقوق همسران بر دیگری نیست. یا ترش رویی مرد را با ابهت می کند	عنه صلى الله عليه وآله: حَقُّ الْمَرْأَةِ عَلَى زَوْجِهَا أَنْ يَسُدَّ جَوْعَتَهَا وَأَنْ يَسْتُرَ عَوْرَتَهَا وَلَا يَقْبَحَ لَهَا وَجْهًا؛ بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۵۴، ح ۶۰ امام صادق (ع): لِبَشْرِ الْحَسَنِ وَطَلَاقِهِ الْوَجْهَ مَكْسَبَةٌ لِلْمَحَبَةِ وَ قُرْبَةٌ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ عُبُوسُ الْوَجْهِ وَ سُوءُ الْبَشْرِ مَكْسَبَةٌ لِلْمَقْتِ وَ بُعْدٌ مِنَ اللَّهِ؛ بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۱۷۶
۷		زن فقط برای آسایش مرد و خدمت به او آفریده شده.	قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيٌّ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): (طَبِئُوا النِّكَاحَ، فَإِنَّ النِّسَاءَ عِنْدَ الرِّجَالِ لَا يَمْلِكْنَ لِنَفْسِهِنَّ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا، وَإِنَّهُنَّ أَمَانَةُ اللَّهِ عِنْدَكُمْ فَلَا تُضَارُونَهُنَّ وَلَا تَعْضُلُونَهُنَّ؛ مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ص ۲۵۱، ح ۱۶۶۲۲
۸		پرخاشگری همسر را باید سرکوب کرد (مدارا هر کدام از زوجین نسبت به دیگری، وظیفه نیست).	امام سجاد: أَمَّا حَقُّ الزَّوْجَةِ فَإِنَّ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ جَعَلَ لَكَ سَكَنًا وَأُنْسًا، فَتَعْلَمَ أَنَّ ذَلِكَ نِعْمَةٌ مِنَ اللَّهِ عَلَيْكَ فَتَكْرِمُهَا وَ تَرْفُقُ بِهَا؛ من لا يحضره الفقيه ج ۲، ص ۶۲۱، ح ۳۲۱۴ مِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: خَيْرُ نِسَائِكُمُ الْخَمْسُ... اللَّيْنَةُ الْمُؤَاتِيَةُ الَّتِي إِذَا غَضِبَ زَوْجُهَا لَمْ تَكْتَحِلْ بِغَمَضٍ حَتَّى يَرْضَى؛ الكافي، ج ۵، ص ۳۲۴ و ۳۲۵
۹	خرافه گرایی	کسک زدن باعث از بین رفتن جن های پلید در او می شود و او را تسلیم مرد می کند.	وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا (نساء/۳۴) قال الإمام الصادق (عليه السلام): الهجران: أن يحول إليها ظهره و الضرب بالسواك - و غيره - ضرباً رفيقاً؛ من لا يحضره الفقيه، ج ۳ ص ۳۳۷

ردیف	نوع سوگیری شناختی	مصادق در روابط زوجین	مستندات اسلامی
۱۰		تهدید به جدایی و طلاق، اقبال و سرنوشت زندگی را سیاه می‌کند.	وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يَرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا (نساء/۳۵)
۱۱		همسر باید همیشه مطابق میل من زندگی را مدیریت کند.	قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: أَيُّمَا امْرَأَةٍ لَمْ تَرْفُقْ بِزَوْجِهَا وَحَمَلَتْهُ عَلَى مَا لَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ وَمَا لَا يَطِيقُ لَمْ تُقْبَلْ مِنْهَا حَسَنَةٌ وَتَلَقَى اللَّهَ وَهُوَ عَلَيْهَا غَضَبَانُ؛ ج ۴، ص ۱۶، ح ۴۹۶۸
۱۲	برخورد گزینشی	آراستگی فقط مخصوص زن‌هاست.	پیامبر صلی الله علیه و آله: يَجِبُ عَلَى الرَّجُلِ لَامِرَاتِهِ مَا يَجِبُ لَهُ عَلَيْهَا، أَنْ يَتَزَيَّنَ لَهَا كَمَا تَتَزَيَّنُ لَهْفِي غَيْرِ مَاثِمٍ؛ الفردوس، ج ۵، ص ۵۲۱، ح ۸۹۵۳
۱۳		محبت به همسر هیچ ربطی به افزایش ایمان و معنویت ندارد	رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: كَلِمَا أَزَادَا الْعَبْدَ إِيمَانًا أَزَادَا حُبًّا لِلنِّسَاءِ؛ من لا يحضره الفقيه، ج ۳، ص ۳۸۴، ح ۴۳۵۰
۱۴		همسر محبت را در رفتارم باید ببیند؛ اظهار محبت کلامی ضروری نیست.	رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ إِنِّي أَحِبُّكَ لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا أَبَدًا؛ الكافي، ج ۵، ص ۵۶۹
۱۵		خوشرویی، هیچ تأثیری در ازبین رفتن کینه‌ها ندارد.	عنه عليه السلام: إِنْ أَحْسَنَ مَا يَأْلَفُ بِهِ النَّاسُ قُلُوبَ أَوْدَانِهِمْ وَنَفَقُوا بِهِ الضُّعْفَ عَنْ قُلُوبِ أَعْدَائِهِمْ: حُسْنُ الْبَشْرِ عِنْدَ لِقَائِهِمْ وَالتَّقَدُّ فِي غَيْبَتِهِمْ وَالبَّشَاشَةُ بِهِمْ عِنْدَ حُضُورِهِمْ؛ تحف العقول، ص ۲۱۸
۱۶	خیال‌پردازی	شوهرداری و خانه داری، نشانه پسرفت و عقب ماندگی زن است.	امام علی (ع): جِهَادُ الْمَرْأَةِ حُسْنُ التَّبَعِلِ. الكافي ج ۵ ص ۹
۱۷		هیچ وقت زن نباید به لحاظ پیشرفت (تحصیلی-مالی- شغلی- جایگاه اجتماعی و...) از شوهرش عقب بماند.	قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: كَتَبَ اللَّهُ الْجِهَادَ عَلَى الرَّجَالِ وَالنِّسَاءِ فَجِهَادُ الرَّجُلِ بَذْلُ مَالِهِ وَنَفْسِهِ حَتَّى يَقْتُلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَجِهَادُ الْمَرْأَةِ أَنْ تَصِيرَ عَلَى مَا تَرَى مِنْ أَذَى زَوْجِهَا وَغَيْرِهِ؛ الكافي، ج ۵، ص ۹
۱۸		آراستگی من در عفت ورزی و تعهد همسر تأثیری ندارد.	عن علي بن موسى عليه السلام: أَنَّ نِسَاءَ بَنِي إِسْرَائِيلَ خَرَجْنَ مِنْ الْعُفَافِ إِلَى الْفُجُورِ مَا أَخْرَجَهُنَّ إِلَّا قَلَّةٌ تَهْتِكُ أَزْوَاجَهُنَّ وَقَالَ إِنَّهَا تَشْتَهِي مِنْكَ مِثْلَ الَّذِي تَشْتَهِي مِنْهَا؛ بحار الأنوار ج ۷۳ ص ۱۰۲
۱۹		تأخیر در پاسخ به درخواست جنسی همسر موجه است.	قال رسول الله (صلى الله عليه وآله) للنساء: لا تطولن صلاتكن لتمنعن أزواجكن؛ الكافي، ج ۵، ص ۵۰۸
۲۰	تحریف حقایق	در هر شرایطی نمی توان میل جنسی همسر را برآورده کرد.	جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا حَقُّ الزَّوْجِ عَلَى الْمَرْأَةِ فَقَالَ لَهَا أَنْ تُطِيعَهُ وَلا تُعْصِيَهُ وَلا تُصَدِّقَ مِنْ بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَلا تَصُومَ تَطَوُّعًا إِلَّا بِإِذْنِهِ وَلا تَمْنَعَهُ نَفْسَهَا وَإِنْ كَانَتْ عَلَى ظَهَرِ قَتَبٍ؛ الكافي، ج ۵، ص ۵۰۸، ح ۸

ردیف	نوع سوگیری شناختی	مصادق در روابط زوجین	مستندات اسلامی
۲۱		مهربانی به همسر مستحب است، اما واجب نیست ولو اخلاقاً.	رسول الله (ص): <u>يَا حَوَّلَاءُ لِلرَّجُلِ عَلَى الْمَرْأَةِ أَنْ تَلْزِمَ بَيْتَهُ وَتَوَدِّدَهُ وَتُحِبَّهُ وَتُشْفِقَهُ وَتَجْتَنِبَ سَخَطَهُ وَتَتَّبِعَ مَرْضَاتَهُ</u> ، مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ص ۲۴۴ سول اللّه فأخبرنا، قال إن من خير نساكم الودود <u>الودود</u> ؛ الکافی، ج ۵، ص ۳۲۴
۲۲		نرم خویی با شوهر، از صفات برجسته یک زن مسلمان نیست.	میر المؤمنین علیه السلام: <u>خَيْرُ نِسَائِكُمُ الْخَمْسُ... أَلَيْسَ الْمُؤَاتِيَةُ أَلَّتِي إِذَا غَضِبَ زَوْجُهَا لَمْ تَكْتَحِلْ بِغَمَضٍ حَتَّى يَرْضَى</u> ؛ الکافی، ج ۵، ص ۳۲۴ و ۳۲۵
۲۳		مرد سرپرست و مدیر زندگی مشترک نیست.	الرَّجَالُ قَوَامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ (نساء ۳۴)
۲۴		احترام متقابل زن و شوهر وظیفه نیست و همیشه لازم نیست.	عنه (ص): <u>مَنْ أَخَذَ امْرَأَةً فَلْيَكْرِمْهَا فَإِنَّمَا امْرَأَةٌ أَحَدُكُمْ لَعِبَةٌ فَمَنْ أَخَذَهَا فَلَا يَضِيعُهَا</u> ؛ دعائم الاسلام، ج ۲، ص ۱۵۸، ح ۵۶۰ امام سجاد علیه السلام: <u>وَأَمَّا حَقُّ الزَّوْجَةِ فَإِنَّ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ جَعَلَ هَا لَكَ سَكَنًا وَأَنْسَافَتَعْلَمَ أَنَّ ذَلِكَ نِعْمَةٌ مِنَ اللَّهِ عَلَيْكَ فَتُكْرِمُهَا وَتَرْفُقَ بِهَا وَإِنْ كَانَ حَقُّكَ أَوْجَبَ فَإِنَّ لَهَا عَلَيْكَ أَنْ تَرْحَمَهَا</u> ؛ من لا يحضره الفقيه، ج ۲، ص ۶۲۱۱، ح ۳۲۱۴ امام صادق علیه السلام: <u>سَعِيدَةٌ سَعِيدَةٌ امْرَأَةٌ تُكْرِمُ زَوْجَهَا وَ لَا تُؤْذِيهِ وَ تُطِيعُهُ فِي جَمِيعِ أَحْوَالِهِ</u> ؛ بحارالانوار، ج ۷۳، ص ۳۵۴
۲۵		صبر کردن همسر در مقابل بداخلاقی همسر دیگر، جهاد در راه خدا نیست.	قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: <u>كُتِبَ لِلَّهِ الْجِهَادُ عَلَى الرَّجَالِ وَ النِّسَاءِ فَجِهَادُ الرَّجُلِ بَذْلُ مَالِهِ وَ نَفْسِهِ حَتَّى يَفْتُلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ جِهَادُ الْمَرْأَةِ أَنْ تَصْبِرَ عَلَى مَا تَرَى مِنْ أَدَى زَوْجِهَا وَ غَيْرِهِ</u> ؛ الکافی، ج ۵، ص ۹
۲۶		کارهای خانه برای زن پیشرفت معنوی و قداستی ندارد.	کتاب وسائل الشیعه ج ۲ ص ۳۹

ردیف	نوع سوگیری شناختی	مصادق در روابط زوجین	مستندات اسلامی
۲۷		ترجیح میل همسر به میل خود، منطقی نیست.	رسول خدا (ص): <u>المؤمن يأكل بشهوة أهله و المنافق يأكل أهله</u> بشهوته. الکافی، ج ۴، ص ۱۲، ح ۶ رسول خدا (ص): <u>آنَه نَهی أَنْ یَشِيعَ الرَّجُلُ نَفْسَه وَ یَجِيعَ أَهْلَه وَ</u> <u>قَالَ كَفَى بِالْمَرْءِ هَلَاكًا أَنْ یَضِيعَ مَنْ یَعُولُ</u> . دعائم الإسلام ج ۲ ص ۱۹۳ دَخَلْتُ عَلَى أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ عَلَيْهِ مَلْحَقَةٌ حَمْرَاءُ جَدِيدَةٌ شَدِيدَةُ الْحُمْرَةِ فَتَبَسَّمتُ حِينَ دَخَلْتُ فَقَالَ كَأَنِّي أَعْلَمُ لِمَ ضَحِكْتَ ضَحِكْتَ مِنْ هَذَا الثُّوبِ الَّذِي هُوَ عَلَيَّ إِنْ التَّقْفِيَةَ أَكْرَهْتَنِي عَلَيْهِ وَ أَنَا أَحِبُّهَا فَأَكْرَهْتَنِي عَلَى لُبْسِهَا ثُمَّ قَالَ إِنَّا لَا نُصَلِّي فِي هَذَا وَلَا نُصَلُّوْا فِي الْمَشْجَعِ الْمُضَرَّجِ؛ الکافی، ج ۶ ص ۴۴۷
۳۲		زن اجازه دخل و تصرف در مسائل مالی خانواده و جمع‌آوری ثروت برای خودش (ارث، درآمد، مهریه) را ندارد.	دخل قوم علی الحسین بن علی علیهما السلام قالوا: یا ابن رسول الله صلی الله علیه و اله وسلم نری فی منزلک اشیاء نکره‌ها وإذا فی منزله بسط و نمارق. فقال علیه السلام: إنا ننزج النساء نعطیهن مهورهن فیشرین ما شئن لیس لنا منه شیء؛ الکافی، ج ۶، ص ۴۷۶، ح ۱
۳۳		آراستگی وظیفه زن نیست. زنان وظیفه تدبیر معیشت و مدیریت مسائل مالی در زندگی مشترک دارند.	یا ایها الذین آمنوا لا یحل لکم ان ترثوا النساء کرهًا ولا تعصلوهن لتذهبوا ببعض ما آتیتموهن (نساء/۱۹) :جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا حَقَّ الزَّوْجِ عَلَى الْمَرْأَةِ قَالَ عَلَيْهَا أَنْ تَطْيِبَ بِأَطْيَبِ طِيبِهَا وَ تَلْبَسَ أَحْسَنَ ثِيَابِهَا وَ تَزِينَ بِأَحْسَنَ زِينَتِهَا وَ تَعْرِضَ نَفْسَهَا عَلَيْهِ غُدُوَّةً وَ عَشِيَّةً وَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ حَقُّوقُهَا. الکافی، ج ۵، ص ۵۰۸، ح ۷ عنه صلی الله علیه و آله :حَقُّ الْمَرْأَةِ عَلَى زَوْجِهَا أَنْ یُسَدَّ جَوْعَتُهَا وَ أَنْ یَسْتُرَ عَوْرَتَهَا وَ لَا یَقْبَحَ لَهَا وَجْهًا بِحَارِ الْأَنْوَارِ، ج ۶، ص ۲۵۴، ح ۱۰۳
۳۴	هرز باوری (تقلید از سبک زندگی غلط)		عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ :مِنْ سَعَادَةِ الرَّجُلِ أَنْ یَكُونَ الْقَیْمَ عَلَى عِيَالِهِ؛ کافی، ج ۴، ص ۱۳، ح ۱۳

ردیف	نوع سوگیری شناختی	مصادق در روابط زوجین	مستندات اسلامی
۳۵		خوش زبانی و مزاح، توقع همسر را بالا می‌برد.	ثَلَاثَةٌ تُكَدِّرُ الْعَيْشَ: السُّلْطَانُ الْجَائِرُ وَالْجَارُ السَّوُّ وَالْمَرْأَةُ الْبَذِيَّةُ؛ تحف العقول، ص ۳۲۰ عنه (ص): إن من شر رجالكم البهات البخيل الفاحش؛ تهذيب الاحكام، ج ۷، ص ۴۰۰ قال الرسول (ص): لَا تُسَبِّحُوا النَّاسَ فَتُكْسِبُوا الْعَدَاوَةَ بَيْنَهُمْ؛ تحف العقول، ص ۳۲۰ قال علی (ع): سوء المنطق يزدی بالقدر و يفسد الاخوه؛ میزان الحکمة، ج ۱۰، ح ۱۷۹۵۱
۳۶		مرد حق امر و نهی ندارد و اطاعت او لازم نیست.	فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ (نساء/۳۴) اِذَا عَرَفَتِ الْمَرْأَةُ رِبَّهَا وَآمَنَتْ بِهِ وَبَرَسُوهُ وَعَرَفَتْ فَضْلَ أَهْلِ بَيْتِ نَبِيِّهَا وَصَلَتْ خَمْسًا وَصَامَتْ شَهْرَ رَمَضَانَ وَأَخَصَّتْ فَرْجَهَا وَأَطَاعَتْ زَوْجَهَا، دَخَلَتْ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ شَاءَتْ؛ من لا يحضره الفقيه، ج ۳، ص ۴۱۱، ص ۴۵۳۱
۳۷		کار خانه برای مرد، کسر شأن است.	قال الرسول: يا عَلِيُّ مَنْ لَمْ يَأْتِفْ مِنْ خِدْمَةِ الْعِيَالِ دَخَلَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ يا عَلِيُّ خِدْمَةُ الْعِيَالِ كَفَّارَةٌ لِلْكَبَائِرِ - وَيُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ وَ مُهُوْرُ حُورِ الْعَيْنِ وَ يَزِيدُ فِي الْحَسَنَاتِ وَ الدَّرَجَاتِ - يا عَلِيُّ لَا يَخْدُمُ الْعِيَالُ إِلَّا صِدِّيقٌ أَوْ شَهِيدٌ أَوْ رَجُلٌ يَرِيدُ اللَّهُ بِهِ خَيْرَ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ؛ بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۱۳۲ سیره معصومین در منزل کمک به همسر در کارخانه بوده؛ بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۵۰؛ تنبيه الخواطر، ج ۲، ص ۲۳۰
۳۸	شایعه پذیری	مهریه را کی داده کی گرفته؟	قانون مدنی؛ قانون مهریه (ماده ۱۰۸۲): به مجرد عقد، زن مالک مهر می‌شود و می‌تواند هر نوع تصرفی که بخواهد در آن بنماید و در صورت ثبت قید «عندالمطالبه» هر موقع زن طلب کند باید توسط مرد پرداخت گردد.
۳۹		نادیده گرفتن خطای همسر، اشتباهات زندگی را بیشتر می‌کند	قال علی علیه السلام: مَنْ لَمْ يَتَغَاوَلْ وَ لَا يُغْضَ عَنْ كَثِيرٍ مِنَ الْأُمُورِ تَنَغَّصَتْ عَيْشُهُ؛ غرر الحکم، ۹۱۴۹ الإمام الصادق علیه السلام: صلاح حال التعايش والتعاشر ملء مكيال: ثلثاه فطنة و ثلثه تغافل. تحف العقول، ص ۳۵۹

ردیف	نوع سوگیری شناختی	مصادق در روابط زوجین	مستندات اسلامی
۴۰	پیروی از ظن و گمان	صبر کردن همسران در مقابل بداخلاقی طرف مقابل، فایده‌ای ندارد.	عنه صلى الله عليه و آله: مَنْ صَبَرَ عَلَى سُوءِ خُلُقِ امْرَأَتِهِ وَ احْتَسَبَهُ أُعْطَاهُ اللَّهُ تَعَالَى بِكُلِّ يَوْمٍ وَ لَيْلَةٍ يَصْبِرُ عَلَيْهَا مِنَ الثَّوَابِ مَا أُعْطِيَ أَيُّوبَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى بَلَاءِهِ [أو ثواب الشاكرين]؛ بحارالانوار، ج ۱۰۳، ص ۲۴۷، ح ۳۰، من لا يحضره الفقيه، ج ۴، ص ۱۶
۴۱		عذرخواهی بعد از اشتباه، کسر شأن و نشانه ذلت است.	قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: خَيْرُ نِسَائِكُمُ الْخَمْسُ قِيلَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ مَا الْخَمْسُ قَالَ الْهَيَّئِ الْلَيْنَةَ الْمَوَاتِيَّةُ الَّتِي إِذَا غَضِبَ زَوْجُهَا لَمْ تَكْتَحِلْ بِغَمَضٍ حَتَّى يَرْضَى وَ إِذَا غَابَ عَنْهَا زَوْجُهَا حَفِظَتْهُ فِي غَيْبَتِهِ فَتَلُوكَ عَامِلٌ مِنْ عَمَالِ اللَّهِ وَ عَامِلِ اللَّهِ لَا يَخِيبُ؛ الكافي، ج ۵، ص ۳۲۴ عنه (ص): ان شرار نساكنكم من لا تطيع أمره، فإذا خلاها تمنعت تمنع الصعبة عند ركوبها، ولا تقبل كنه عذرا ولا تغفر له ذنبا؛ تهذيب الاحكام، ج ۷، ص ۴۰۰
۴۲		تنبيه همسر، باید به شکلی باشد که در ذهنش بماند که مانع ارتکاب مجدد خطا شود.	امام صادق: و الضرب بالسواك - و غيره - ضرباً رفيقاً؛ من لا يحضره الفقيه، ج ۳، ص ۳۳۷
۴۳		خدمت به مرد، زمینه را برای زیاده‌خواهی مرد بیشتر می‌کند.	قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله: أَيُّمَا امْرَأَةٍ خَدَمَتْ زَوْجَهَا سَبْعَةَ أَيَّامٍ، غَلَقَ اللَّهُ عَنْهَا سَبْعَةَ أَبْوَابِ النَّارِ وَ فَتَحَ لَهَا ثَمَانِيَةَ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ تَدْخُلُ مِنْ أَيِّمَا شَاءَتْ؛ ارشاد القلوب، ج ۱، ص ۱۷۵
۴۴	ناپرهیزگاری	گاهی لازم است عیوب همسر را جلوی دیگران بازگو کنم که از من حساب ببرد یا بدانند حق با من است.	فَبِمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِظَ الْقَلْبُ لَأَنَّفُضُوا مِنْ حَوْلِكَ؛ العمران / ۱۵۹ قال (ص): حَقُّ الْوَلَدِ عَلَى وَالِدِهِ... أَنْ يَسْتَفْرِهُ أُمُّهُ؛ کافی، ج ۶، ص ۴۸، ح ۶
۴۵		زن حق دارد درخارج از خانه خودنمایی کند. من نباید مقابل دیگران ظاهر ناپسند داشته باشم	وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَ يَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَ لَا يَبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا ۖ وَ لِيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ ۖ وَ لَا يَبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانَهُنَّ أَوْ إِخْوَانُ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوْ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولَى الْبِرَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوْ الْطِفْلَ الَّذِي لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ ۖ وَ لَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيَعْلَمَ مَا يَخْفَيْنَ مِنْ زِينَتِهِنَّ ۖ وَ تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (نساء/۳۱) قال رسول الله (ص): ان خیر نساکنکم ... العقیقه، ... المتبرجه مع زوجها، الحصان علی غیره (الكافی، ج ۵، ص ۳۲۴)

ردیف	نوع سوگیری شناختی	مصادق در روابط زوجین	مستندات اسلامی
۴۶		دیدن فیلم مستهجن برای مقدمه سازی رابطه جنسی مانعی ندارد.	قال الرسول (ص): لَا تُجَامِعُ امْرَأَتَكَ بِشَهْوَةِ امْرَأَةٍ غَيْرِكَ فَإِنِّي أَخْشَىٰ أَنْ قُضِيَ بَيْنَكُمَا وَلَدًا أَنْ يَكُونَ (مُحْتَنًا مُحَبَّلًا)؛ وسائل الشیعة ج ۲۰ ص ۲۵۲
۴۷		ناسپاسی از محبت‌های همسر، اشکالی ندارد و در حد ناسپاسی از خداوند نیست.	امام علی (ع): مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعَمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ. وسائل الشیعة ج ۱۶ ص ۳۱۳
۴۸		امانتداری زن از اموال شوهر، مسئله مهمی نیست.	فالصالحات قانتات حافظات للغيب (نساء/۳۴) قال الرسول (ص): يا حواء للرجل على المرأة أن...؛ ولا تخونه في مشهده ولا في ماله و اذا حفظت غيبته حفظت مشهده و...؛ مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ص ۲۴۴
۴۹		عدم مدارا با همسر، ربطی به غضب الهی ندارد.	قال الرسول: ایما امرأة لم ترقق بزوجه وحملت علی ما لا یقدر علیه و ما لا یطیق، لم تقبل منها حسنة و تلقی الله و هو علیها غضبان؛ من لا یحضره الفقیه، ج ۴، ص ۱۶، ح ۴۹۶۸
۵۰		همسر هیچ وظیفه‌ای در ارتقاء دینداری همسر دیگر ندارد.	قال علی (ع): مَنْ أَرَادَ مِنْكُمْ التَّزْوِیجَ فَلْيَصِلْ رَكْعَتَيْنِ وَلْيُقِلِّ اللَّهُمَّ أَرْزُقْنِي زَوْجَةً صَالِحَةً ... إِنَّ ذِكْرُ اللَّهِ تَعَالَىٰ أَعَانَتْ وَ إِنَّ نَسِيتُ ذَكَرْتُ؛ بحار الأنوار ج ۱۰۰ ص ۲۶۸
۵۱		زن وظیفه دارد خانه داری و بچه داری کند.	قانون مدنی: زن تکلیفی ندارد کارهای خانه را انجام دهد حتی شیردادن به فرزند نیز از وظایف حتمی او نیست؛ بنابراین زن می‌تواند در مقابل کارهایی که در خانه شوهر انجام می‌دهد از شوهر مطالبه اجرت کند مگر این که با قصد تبرع انجام داده باشد یا عرفاً چنین تلقی شود که قصد تبرع داشته است. بند الف تبصره ۶ ماده واجده قانون اصلاح مقررات طلاق مصوب آبان ماه ۱۳۷۱ می‌گوید: ... چنانچه زوجه کارهایی را که شرعاً به عهده وی نبوده به دستور زوج و با عدم قصد تبرع انجام داده باشد و برای دادگاه نیز ثابت شود دادگاه اجرت المثل کارهای انجام گرفته را محاسبه و به پرداخت آن حکم می‌نماید. قانون مدنی، ماده ۱۰۹۰، بند الف، ماده ۶

ردیف	نوع سوگیری شناختی	مصادق در روابط زوجین	مستندات اسلامی
۵۲		هر وقت بخواهم می‌توانم زن را طلاق بدهم	بر اساس مصوبه شورای عالی قضایی در سال ۱۳۶۲ دستورالعملی از سوی سازمان ثبت اسناد کل کشور به دفاتر ازدواج صادر شد که هنگام وقوع و ثبت ازدواج شرایطی را به عنوان شروط ضمن عقد که عمدتاً برای ملاحظه زن است به طرفین ابلاغ کنند که اگر پذیرفتند ملزم باشند به مفاد آن عمل نمایند یکی از این شرایط این است که اگر شوهر بدون جهت و بدون این که تقصیری متوجه زن باشد او را طلاق دهد موظف است نصف دارایی خود را که در زمان زوجیت تحصیل کرده با نظر دادگاه بلاعوض به زن منتقل نماید.
۵۷		رازداری همسران برخاسته از لازم نیست و زن هنگام ناراحتی می‌تواند نزد هرکس درد دل کند و اسرار شوهر را فاش کند.	فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ (نساء/۳۴) قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: أَيُّمَا امْرَأَةٍ كَتَمَتْ سِرَّ زَوْجِهَا فَلَمْ تُطْلَعْ عَلَيْهِ أَحَدًا فَهِيَ فِي دَرَجَاتِ الْخَوَرِ الْعَيْنِ فَإِنْ كَانَ فِي غَيْرِ طَاعَةِ اللَّهِ فَلَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ تَكْتُمَ. ارشاد القلوب، ج ۱، ص ۱۷۴ قال الرسول (ص): الْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ وَ الْهُشَاءُ سِرِّ أَخِيكَ خِيَانَةٌ، فَاجْتَنِبْ ذَلِكَ؛ بحار الانوار، ج ۷۲، ص ۷۱
۵۸	عجله و شتابزدگی	رعایت آداب و مستحبات اسلامی در مسائل جنسی زناشویی، تأثیری ندارد.	قال علي عليه السلام: تعلموا من الغراب ثلاث خصال استتاره بالسفاد و بكوره في طلب الرزق - و حذره؛ من لا يحضره الفقيه ج ۱ ص ۴۸۲ وعنه (ص): لا تجماع الا من شبق (ميل شديد)؛ مكارم الاخلاق، ج ۱، ص ۳۹۳، ح ۱۳۲۸ روایتی سه صفحه‌ای در آدرس من لا يحضره الفقيه، ج ۳، ص ۵۵۱، ح ۴۸۹۹ که مشتمل بر آداب مختلف مسائل زناشویی بوده و نیز روایات فراوانی که در حلیه المتقین و سایر منابع درباره آداب مجامعت وارد شده است.
۵۹	ترس از غیر خدا	حرف همسر باید اطاعت شود ولو اینکه امر به حرام کند.	قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَا مِنْ امْرَأَةٍ تَسْقِي زَوْجَهَا شَرْبَةً مِنْ مَاءٍ إِلَّا كَانَ خَيْرًا لَهَا مِنْ عِبَادَةِ سَنَةِ صِيَامٍ نَهَارُهَا وَ قِيَامِ لَيْلِهَا وَ يَبْنِي اللَّهُ لَهَا بِكُلِّ شَرْبَةٍ تَسْقِي زَوْجَهَا مَدِينَةً فِي الْجَنَّةِ، وَ غَفَرَ لَهَا سِتِينَ خَطِيئَةً. ارشاد القلوب، ص ۱۷۵ عنه صلى الله عليه وآله: إِنَّ الرَّجُلَ لَيُوجَرُّ فِي رَفْعِ اللَّقْمَةِ إِلَى فِيهِ امْرَأَتِهِ؛ محجة البيضاء، ج ۳، ص ۷۰

ردیف	نوع سوگیری شناختی	مصادق در روابط زوجین	مستندات اسلامی
۶۰		لذت شنیداری، دیداری، گفتاری، عاطفی و بدنی از غیر همسر (خواه در فضای واقعی یا مجازی) تا موقعی که همسر متوجه نشده، مشکلی ندارد.	قال صلی الله علیه و اله: مَا مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَهُوَ يُصِيبُ حَظًّا مِنَ الزَّيْنِ فَزَنَى الْعَيْنَيْنِ النَّظْرُ وَ زَنَى الْقَمِ الْقَبْلَةُ وَ زَنَى الْيَدَيْنِ الْمَسُّ صَدَقَ الْفَرْجُ ذَلِكَ أَمْ كَذَبَ؟ الكافي، ج ۵، ص ۵۹۹

در ادامه، مفاهیم هم‌معنا در یک حوزه معنایی با یکدیگر تلفیق شدند و بدین ترتیب، مقوله «زمینه‌های فردی» به‌عنوان یکی از عناصر سازنده سوگیری شناختی در روابط زوجین شناسایی شد. به همین شیوه، سایر مقوله‌های مؤلفه‌ای از سوگیری شناختی در روابط زوجین از کدهای استخراجی اولیه مثل «پیروی از ظن و گمان»، «خیال‌پردازی»، «برخورد گزینشی»، «تحریف حقایق» و «خرافه گرایی»، «سطحی‌نگری»، استخراج شدند و در نهایت بُعد «سوگیری در توجه» و مقوله‌های «ترس از غیر خدا»، «شایعه پذیری»، «شتاب‌زدگی»، «بی‌تقوایی» و «خودبرتری بینی» استخراج شدند و بُعد «سوگیری در تفسیر» را شکل دادند که در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲: بعد مرکزی (پدیده‌محوری) (مؤلفه‌های فرایندی) سوگیری شناختی در روابط زوجین

بُعد مرکزی (پدیده‌محوری): مؤلفه‌های سوگیری شناختی در روابط زوجین	مقوله اول: سوگیری در توجه	۱. خرافه‌گرایی
		۲. سطحی‌نگری
		۳. ترس از غیر خدا
		۴. هرزباوری
		۵. جوپذیری
		۶. عجله و شتاب‌زدگی
		۷. سنت‌گرایی
		۸. روحیه خودبرتربینی
		۹. عناد و حق‌ناپذیری
مقوله دوم: سوگیری در تفسیر		۱. پیروی از ظن و گمان
		۲. خیال‌پردازی
		۳. برخورد گزینشی
		۴. تحریف حقایق
		۵. قیاس نابجا و غیرمنطقی

افزون بر این، دیگر ابعاد الگوی سوگیری شناختی در روابط زوجین شامل، «عوامل زمینه‌ساز (شرایط علی)

سوگیری شناختی در روابط زوجین»، «عوامل آشکارساز (موقعیت‌ها) سوگیری شناختی در روابط زوجین» و «پیامدهای سوگیری شناختی در روابط زوجین» نیز به همین ترتیب شناسایی گردیدند. در ادامه، مفهوم‌پردازی و مقوله‌بندی ابعاد الگوی سوگیری شناختی در روابط زوجین دینی در قالب جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳: عوامل زمینه‌ساز سوگیری شناختی در روابط زوجین

خودمحوری	مقوله اول: زمینه‌های فردی	بعد زمینه‌ساز (شرایط علی): زمینه‌های سوگیری شناختی زوجین
تعصب		
ضعف عقلانیت دینی		
خودمرکزی (پدیده‌محوری) بخشی (خودمیان بینی)		
تأثیر گروه همسالان	مقوله دوم: زمینه‌های اجتماعی	
فشار فرهنگی		
رسانه‌های غیرمعتبر		

جدول ۴: موقعیت‌های سوگیری شناختی در روابط زوجین

انجام طاعت	تکالیف زندگی	بعدُ موقعیتی: عامل آشکارساز سوگیری شناختی در روابط زوجین
ترک معصیت		
التزام‌های همسری		
تنش‌های متداول زناشویی	ناملايمات زندگی	
کراهت از همسر		
نشوز (تعارض مزمن)		

جدول ۵: پیامدهای سوگیری شناختی در روابط زوجین

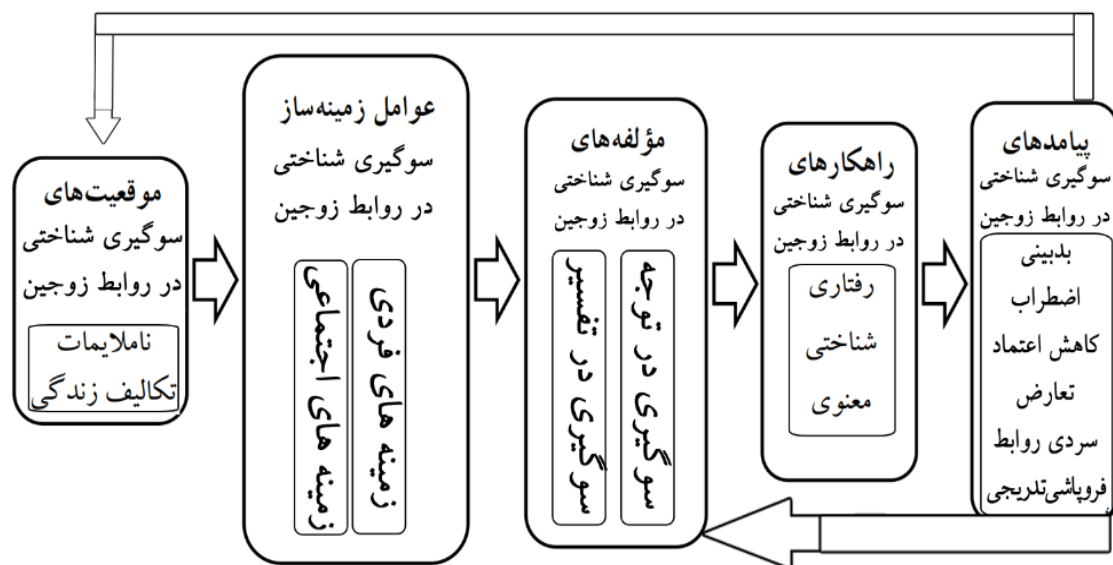
بدبینی	پیامدهای روانی	بعدُ پیامدی: پیامدهای سوگیری شناختی در روابط زوجین
اضطراب		
کاهش اعتماد		
تعارض	پیامدهای درون خانوادگی	
سردی عاطفی		
فروپاشی ارتباط		

بنابر تحلیل یافته‌های مذکور، پدیدآیی سوگیری شناختی زوجین در منابع اسلامی یک فرآیند است که از موقعیت سوگیری شناختی آغاز و به پیامدهای آن ختم می‌شود. درواقع، ظرفیت سوگیری شناختی در روابط زوجین در مواجهه با شرایط نامطلوب زندگی و تکالیف زندگی آشکار می‌شود و در این مسیر، عوامل زمینه‌ساز (شرایط

علی) فردی و اجتماعی به افزایش این ظرفیت کمک می‌کنند.

مؤلفه‌های مرکزی (پدیده محوری) سوگیری شناختی که شامل دو دسته ۱-سوگیری در توجه و ۲-سوگیری در تفسیر با دوازده مؤلفه آشکار می‌شوند: ۱-پیروی از ظن و گمان ۲-خیال پردازی ۳-برخورد گزینشی ۴-تحریف حقایق ۵-خرافه گرایی ۶-حس زدگی و سطحی‌نگری ۷-ترس از غیر خدا ۸-ساده‌اندیشی، شایعه پذیری ۹-جو پذیری، تأثیرپذیری ۱۰-عجله و شتاب‌زدگی ۱۱-سنت گرایی و تقلید کورکورانه ۱۲-خودمحوری که زوجین را در مواجهه با موقعیت‌های تنش‌زا به سوگیری شناختی هدایت می‌کند. زوجین با ابتلا به سوگیری شناختی، پنج پیامد اصلی را تجربه می‌کنند: بدبینی، اضطراب، کاهش اعتماد، تعارض، سردی روابط، فروپاشی تدریجی خانواده؛ که در شکل ۱-۱ آمده است.

شکل ۱-۱: الگوی فرایندی سوگیری شناختی در منابع اسلامی

در پایان پس از تحلیل کیفی، نتایج یافته‌ها این گونه باهم مرتبط می‌شوند که در بخش «بحث و نتیجه‌گیری» به روابط فرضی میان مؤلفه‌ها پرداخته خواهد شد.

برای دستیابی به اتکاپذیری^۱ داده‌ها و کاهش خطای ذهنی پژوهشگر (تدلی و تشکری^۲، ۲۰۰۹: ۳۱)، از دو شاخص روایی محتوایی^۳ (CVI) و نسبت روایی محتوایی^۴ (CVR) بهره گرفته شد (پالیت، بک و اوون^۵، ۲۰۰۷).

1 Dependability

2 Teddlie, C., & Tashakkori, A

3 Content Validity Index (CVI)

4 Content Validity Ratio (CVR)

5 Polit, D. F; Beck, C. T & Owen, S. V

با توجه به تعداد کارشناسان (۱۰ نفر)، حداقل مقدار قابل قبول این شاخص ۶۲/۰ تعیین شد (استرینر، نورمن و کرنی، ۲۰۱۵).

برای تعیین CVR، پاسخ متخصصان طبق فرمول زیر محاسبه شد:

$$CVR = \frac{nE - \frac{N}{2}}{\frac{N}{2}}$$

جدول ۶: نظرات کارشناسان خبره نسبت به میزان مطابقت هریک از زیرمؤلفه‌ها با مستندات اسلامی

ردیف	مؤلفه	خرد مؤلفه	تعداد کارشناسان موافق		تعداد کارشناسان مخالف		CVI	CVR
			مطابقت	ضرورت	مطابقت	ضرورت		
۱	سوگیری در توجه	پیروی از ظن و گمان	۱۰	۱۰	۰	۰	۱	۱
۲		خیال‌پردازی	۱۰	۱۰	۰	۰	۱	۱
۳		برخورد گزینشی	۱۰	۱۰	۰	۰	۱	۱
۴		تحریف حقایق	۱۰	۱۰	۰	۰	۱	۱
۵		خرافه‌گرایی	۱۰	۱۰	۰	۰	۱	۱
۶		سطحی‌نگری	۱۰	۱۰	۰	۰	۱	۱
۷	سوگیری در تفسیر	ترس از غیر خدا	۱۰	۰٫۷	۰	۰	۱	۰٫۷
۸		شایعه‌پذیری	۱۰	۰٫۸	۰	۰	۱	۰٫۸
۹		عجله و شتاب‌زدگی	۱۰	۱۰	۰	۰	۱	۱
۱۰		ناپرهیزگاری	۱۰	۱۰	۰	۰	۱	۱
۱۱		روحیه خود برتر بینی	۱۰	۱۰	۰	۰	۱	۱
نتایج کل		میانگین کل CVI و CVR	-	-	-	-	1	۰٫۹۲

در این رابطه ne تعداد متخصصانی است که به گزینه «ضروری» پاسخ داده‌اند و N تعداد کل متخصصان است.

جدول ۷: میزان ضریب نسبی روایی محتوا (CVR) در زیرمؤلفه‌ها

ردیف	مؤلفه	CVR
۱	سوگیری در توجه	۱
۲	سوگیری در تفسیر	۰/۷۸

بر اساس یافته‌های جدول بالا ضریب نسبی روایی محتوا CVR از ۱۰ نفر خبره در همه مؤلفه‌ها، بالاتر از مقدار

محاسبه‌شده بر اساس جدول لاوشه^۱ است. این یافته بیانگر ضرورت گویه‌ها و حکایت از مناسبت بودن ضریب نسبی روایی محتواسـت.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر باهدف تدوین الگوی مفهومی سوگیری شناختی زوجین در منابع اسلامی طراحی شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که الگوی مفهومی سوگیری شناختی زوجین بر دو بُعد «سوگیری در توجه» و «سوگیری در تفسیر» استوار است و روابط فرضی الگو بر این دو بُعد پی‌ریزی و تفسیر می‌شوند.

یافته‌های مربوط به ابعاد الگوی فرایندی سوگیری شناختی در منابع اسلامی با برخی پژوهش‌های انجام‌شده همسو است. در محور یافته‌ها با پژوهش بک (۱۹۹۷) همسوست؛ در بیان اینکه تمامی رویکردهای روان‌شناسی بر این اصل تأکید دارند که یکی از عوامل اساسی در بروز اختلالات فردی و میان فردی (خانوادگی)، وجود سوگیری شناختی، باورهای ناکارآمد و الگوهای فکری نادرست است (بک، ۱۹۹۷، ص. ۲۴)، در هسته مرکزی (پدیده‌محوری) و مؤلفه‌های اصلی با پژوهش باکوم و اپستین (۲۰۰۲) در تأثیر «سوگیری در توجه» و «سوگیری در تفسیر» بر افزایش تعارضات زوجی و ناملاطی‌های زندگی زناشویی. در عوامل زمینه ساز سوگیری با پژوهش شماخته و سالاری فر (۱۴۰۲) و در راهکارهای شناختی، رفتاری، معنوی با پژوهش ترکاشوند (۱۴۰۰)؛ چراکه دیدگاه منابع اسلامی نیز، یکی از عوامل بنیادین در انحرافات رفتاری انسان، «شناخت نادرست» یا «معرفت خلاف واقع» است؛ بدین معنا که زمانی که درک و تفسیر انسان از حقیقت دچار تحریف و انحراف گردد، رفتار او نیز از مسیر صحیح فاصله می‌گیرد (بهشتی، ۱۳۸۶، ص ۹۷).

بر اساس یافته‌های پژوهش، دو موقعیت ایجاد سوگیری شناختی، «ناملاطیات زندگی» و «تکالیف زندگی» است که با پژوهش داداشی، لزکی و خطیب (۱۴۰۳) همسو است؛ چراکه بر اساس آموزه‌های اسلامی، رویدادهای زندگی به دو بخش «خوشایند» (یوم لک) و «ناخوشایند» (یوم علیک) تقسیم می‌شود (حرانی، ۱۴۰۴، ۲۰۷؛ سیدرضی، ۱۴۱۴). همچنین تکالیف به دو بخش «انجام طاعت» (مثل وظایف همسری) و «ترک معصیت» (مثل جلوگیری از نزاع و مراغ و تنش‌های آسیب‌زا) و یا الزاماتی که توسط دین در روابط زناشویی ذکر می‌شود تقسیم می‌شوند؛ چراکه امام علی (ع) بیان می‌دارد که خوشبختی و سعادت دنیوی و اخروی جز با پیوری از دستورات الهی و شقاوت جز با طرد و انکار آن‌ها به دست نمی‌آید^۲ (سیدرضی، ۱۴۱۴).

1 Lawshe,h.

۲ أَمَّا بَعْدُ، فَإِنِّي أَوْصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ، وَإِيتَارِ طَاعَتِهِ، وَاتَّبَاعِ مَا أَمَرَ بِهِ فِي كِتَابِهِ مِنْ فَرَائِضِهِ وَسُنَنِهِ، الَّتِي لَا يَسَعِدُ أَحَدٌ إِلَّا بِاتِّبَاعِهَا، وَلَا يَشْقَى إِلَّا مَعَ جُحُودِهَا وَإِضَاعَتِهَا.

همچنین از نتایج دیگر پژوهش، عوامل زمینه‌ساز سوگیری شناختی است که از دو مقوله کلی «زمینه‌های فردی» و «زمینه‌های اجتماعی» تشکیل می‌شود؛ زمینه‌های فردی شامل «خودمحوری» و «تعصب» است. در روابط زوجین، وقتی هر یک از طرفین دارای سطح بالایی از خودمحوری باشند، تمایل دارند که «من» خود را مرکز تفسیر امور بدانند و فلان رفتار یا احساس طرف مقابل را صرفاً از زاویه نشأت گرفته از نیازها و معیارهای خودشان معنا کنند؛ این امر عملاً زمینه‌ای برای سوگیری شناختی فراهم می‌آورد، چراکه آنان به سرعت به مرورگر ذهنی می‌پردازند که بازنمایی‌های طرف مقابل را با «من» تطبیق می‌دهد. پژوهش در حوزه روابط عاشقانه نشان داده است که ارزیابی زوجین از رفتارهای یکدیگر غالباً تحت تأثیر سوگیری‌های شناختی قرار می‌گیرد (دوبسون و همکاران، ۲۰۲۳).

زمینه فردی دوم «تعصب» به معنای اختیار یک دیدگاه و عدم پذیرش آسان دیدگاه‌های متفاوت است؛ که در روابط زوجین می‌تواند باعث شود فرد نتواند به صداقت و تنوع برداشت‌های همسرش دسترسی یابد و به جای آن به الگوهای ذهنی تثبیت‌شده خود تکیه کند که این خود نوعی سوگیری شناختی است. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که زوجها گاه دارای «تفسیرگر وابسته به نگرانی» هستند؛ یعنی ذهنشان به سمت تفسیر منفی یا مثبت از رفتار شریک با سرعت می‌رود (فین و میته و نییر^۱، ۲۰۱۳). همچنین عامل «خودمرکزی (پدیده محوری)» بخشی (خودمیان‌بینی) وقتی رخ می‌دهد که فرد بیشتر به خود و نیازهای خود توجه دارد و کمتر به دیدگاه، احساس یا واقعیت طرف مقابل؛ این حالت دقیقاً منجر می‌شود به دیدن رابطه از «لنز» خود و نه از لنز مشترک و متقابل و این طبیعتاً زمینه را برای سوگیری شناختی فراهم می‌کند.

مقوله دوم از عوامل زمینه‌ساز سوگیری شناختی زوجین، «زمینه‌های اجتماعی» نام دارد؛ در محیط اجتماعی زوجین، گروه همسالان (دوستان و اطرافیان پر رفت‌وآمد)، فشارهای فرهنگی (هنجارها، انتظارات و استانداردهای اجتماعی) و رسانه‌های غیرمعتبر (کلیشه‌ای، برپایه شتاب‌زدگی، سناریوهای بی‌منطق) می‌توانند چارچوب ذهنی و نگرش زوجین نسبت به نقش‌ها و انتظارات زناشویی را شکل دهند. این تأثیرات به عنوان فیلتر شناختی عمل کرده و موجب سوگیری در تفسیر رفتار و گفتار طرف مقابل می‌شوند، زیرا زوجین تحت تأثیر باورها، هنجارها و اطلاعات ناقص یا جهت‌دار قرار می‌گیرند.

علاوه بر موقعیت‌های سوگیری شناختی و عوامل زمینه‌ساز آن به عنوان دو بُعد مهم سازه، «مؤلفه‌های سوگیری شناختی زوجین در منابع اسلامی» را می‌توان سومین بُعد نامید که متشکل از دو مقوله «سوگیری در توجه» و «سوگیری در تفسیر» است. این پیش فرض‌ها در روابط زوجین، می‌تواند موجب سوءبرداشت، تعارض و

1 Christine Finn, Kristin Mitte, Franz J. Neyer

گسست عاطفی کردند. بررسی منابع اسلامی نشان می‌دهد که این پیش‌فرض‌های انحرافی که «سوگیری در توجه» را رقم می‌زند؛ در هشت محور اصلی تبیین می‌شوند: ۱- خرافه‌گرایی ۲- سطحی‌نگری و ساده‌اندیشی ۳- وابستگی کورکورانه و دلبستگی غیرعقلانی که با یافته‌های پژوهش (طباطبایی، ۱۳۷۵) و رضایی‌اصفهانی (۱۳۹۷) همسو بود؛ وجه مشترک پژوهش‌ها این بود که در روابط عاطفی، این وابستگی می‌تواند به صورت دلبستگی ناسالم یا تسلیم مطلق در برابر خواسته‌های طرف مقابل جلوه کند و استقلال هیجانی و فکری فرد را تضعیف سازد. ۴- هرزبازی و بی‌مهارى در گفتار و شنود که با پژوهش (جدیری، ۱۴۰۲) و (شماخته و احمدی، ۱۴۰۲) در اینکه این خطا زمانی میان زوجین رخ می‌دهد که یکی از طرفین، بدون بررسی صحت گفته‌ها، به قضاوت اطرافیان یا سخنان غیر موثق اعتماد می‌کند. ۵- جوپذیری و تبعیت از اکثریت که با پژوهش (مطهری، ۱۳۷۳) همسو بود. ۶- عجله و شتابزدگی در داوری ۷- سنت‌گرایی کورکورانه که با پژوهش (جعفری تبریزی، ۱۳۸۶) و (مطهری، ۱۳۷۳) در اینکه در روابط زناشویی، تکیه افراطی بر الگوهای سنتی غیرمنعطف می‌تواند مانع رشد شناختی و عاطفی زوجین گردد، همسو بود. ۸- خودبرتربینی و عناد (حق‌ناپذیری).

همچنین «سوگیری در تفسیر» مؤلفه دوم سوگیری شناختی زوجین است؛ به معنای منطقی که موجب قضاوت‌های نادرست، برداشت‌های غیرواقعی و استدلال‌های غیرمنطقی می‌شود. روان‌شناسان شناختی نیز معتقدند که در فرایندهای ذهنی انسان، خطاهایی در استدلال و داوری وجود دارد که از پردازش نادرست اطلاعات ناشی می‌شود و در نهایت به قضاوت‌ها و تفسیرهای خطا منجر می‌گردد (بک، ۱۹۹۷، صص. ۶۹ و ۱۸۴). چنین الگوهای تفکر خودکار، تصمیم‌گیری فرد را مختل کرده و درک تحریف‌شده‌ای از واقعیت پدید می‌آورند. این مؤلفه، از چهار ویژگی اصلی تشکیل می‌شود:

۱- پیروی از ظن، گمان و هواهای نفسانی ۲- خیال‌پردازی و ذهن‌گرایی غیرواقعی ۳- برخورد گزینشی در ادراک و داوری ۴- تحریف حقایق و تفسیر مغرضانه واقعیت با یافته‌های پژوهش جانزگرگی و همکاران (۱۴۰۳) و صفورایی پاریزی و شماخته (۱۴۰۴) در این مقوله که در روابط زن و مرد، اعتماد افراطی به برداشت‌های ذهنی و تفسیرهای شخصی، بدون بررسی واقعیت‌های عینی، زمینه‌ساز (شرایط علی) سوء تفاهم، بدبینی و تعارض‌های هیجانی می‌شود همسو بود.

بعد آخر «پیامدهای سوگیری شناختی زوجین» است که نشان می‌دهد سوگیری شناختی باعث افزایش اضطراب و استرس می‌شود. یافته‌های این قسمت از مدل فرایندی نیز، با تحقیقات روان‌شناسان معاصر همسو است؛ چراکه فرد مبتلا به سوگیری شناختی به دلیل برداشت‌های منفی و تعمیم‌های نامناسب از رفتار طرف مقابل (با پژوهش فلتچر، ۲۰۱۵) و کاهش اعتماد و امنیت روانی (با پژوهش فین، ۲۰۱۳) و بدبینی به طرف مقابل (با

پژوهش دویسون، ۲۰۲۳) می‌شود. همچنین پیامدهای درون‌خانوادگیِ سوگیری شناختی زوجین (بعد روابطی) شامل تعارض و مشاجره مداوم (که با پژوهش راجچرت، ۲۰۲۲) و سردی عاطفی (با پژوهش فین، ۲۰۱۳) و در طولانی مدت فروپاشی روابط (با پژوهش فلتچر، ۲۰۱۵ همسو است) را به دنبال خواهد داشت.

تحلیل داده‌ها و بررسی روابط میان متغیرها نشان می‌دهد که با توجه به ابعاد مختلف سوگیری شناختی، الگوی پیشنهادی سوگیری شناختی زوجین در این پژوهش به صورت فرایندی پویا و دارای حلقه‌ی بازخورد (پس‌خوراند) در نظر گرفته شده است. در این الگو، درون‌داد شامل موقعیت‌هایی است که سوگیری شناختی زوجین در آن‌ها معنا می‌یابد؛ این موقعیت‌ها دربرگیرنده‌ی ناملايمات، چالش‌ها و تکالیف دشوار زندگی هستند که افکار، هیجانات و رفتار فرد را درگیر می‌سازند.

در مواجهه با چنین موقعیت‌هایی، زوجین اگر دچار مجموعه‌ای از زمینه‌های تسهیل‌کننده‌ی سوگیری باشند مبتلا به سوگیری شناختی می‌شوند. این زمینه‌ها به دویبخش فردی و اجتماعی تقسیم می‌شوند. پس از آن، زوج با سوگیری در توجه و سوگیری در تفسیر دچار تفسیر غلط از رویداد شده و نسبت به همسرش نتیجه ناصحیح می‌گیرد و به پیامدهای ناگواری چون اضطراب، ناراحتی، گسست عاطفی و فروپاشی روابط خانوادگی مبتلا می‌شود؛ اما با استفاده از راهبردهایی می‌توان به تقویت توانمندی‌های درونی خود پرداخته و برای غلبه بر چالش‌های سوگیری شناختی نسبت به همسرش اقدام کند.

الف) مؤلفه‌های «خرافه‌گرایی»، «سطحی‌نگری» و «ترس از غیر خدا» در مرحله نخست، زمینه‌ساز (شرایط علی) «پیروی از ظن و گمان» و «خیال‌پردازی» در مرحله دوم (سوگیری در توجه) می‌شوند که با پژوهش صادقی سرشت (۱۳۹۴) همسو است.

ب) مؤلفه‌های «هرزباوری»، «جوپذیری» و «شتاب‌زدگی» در شناخت‌های خطا، منجر به «برخورد گزینشی» در استدلال‌های ذهنی می‌گردند که با یافته‌های پژوهش شماخته و سالاری فر (۱۴۰۲) همسو است.

ج) مؤلفه‌های «سنت‌گرایی»، «خودبرتربینی» و «عناد (حق‌ناپذیری)» در مرحله نخست، زمینه‌ساز (شرایط علی) «تحریف حقایق» در مرحله دوم می‌شوند.

د) در نهایت، تمامی مؤلفه‌های «سوگیری در تفسیر» (یعنی پیروی از گمان، خیال‌پردازی، برخورد گزینشی و تحریف حقیقت)، درمجموع منجر به «قیاس‌های غیرمنطقی» می‌شوند که در قرآن، به عنوان عامل محوری سوگیری شناختی زوجین معرفی شده است. این مدل چندمرحله‌ای نشان می‌دهد که سوگیری شناختی در روابط انسانی، به‌ویژه در روابط زن و مرد، ابتدا در سطح باورها و برداشت‌های اولیه شکل می‌گیرند و سپس در فرآیند استدلال و تصمیم‌گیری، خود را به صورت قضاوت‌ها و واکنش‌های نادرست بروز می‌دهند. ازاین‌رو، اصلاح

باورهای بنیادین و پالایش منطق فکری، گام اساسی در پیشگیری و درمان تعارض‌های شناختی در روابط زناشویی از منظر قرآن به شمار می‌رود.

بنابراین پژوهش حاضر در پی تدوین یک الگوی کلی برای تبیین سوگیری شناختی زوجین بوده است؛ باین حال، پیشنهاد می‌شود که در مطالعات آینده، الگوهای اختصاصی سوگیری شناختی زوجین به تفکیک حوزه‌های زناشویی، تعامل والد-فرزند، تعامل همشیرگان، تعامل با خانواده‌های اصلی و... تبیین گردند. همچنین، تدوین ابزار سنجش سوگیری شناختی مبتنی بر مفاهیم قرآنی و منابع اسلامی می‌تواند زمینه‌ساز (شرایط علی) پژوهش‌های عمیق‌تر و بومی‌تر در این حوزه باشد.

تعارض منافع

نویسندگان این مطالعه هیچ‌گونه تعارض منافی در انجام و نگارش آن ندارند.

ORCID

Shariati

Shariati

<https://orcid.org/0009-0001-2752-9057>

<https://orcid.org/0000-0002-4423-3880>

منابع

- ارسطو، معلم ثانی (۱۳۸۰). *اخلاق* (رضا مشایخی، مترجم). تهران: نگاه.
- اروسی هوویزی، عبدالله عبدالرحمن (۱۳۷۳). *تفسیر نور الثقلین*. بغداد: دار المعرفه.
- آلیس، آلبرت (۱۳۵۲). *درمان عقلانی-هیجانی رفتاری* (حسین حمیدپور، مترجم). تهران: روان.
- باقری، معصومه، شهرباری، مرضیه و کریمشاهی، محمود. (۱۴۰۵). واکاوی مؤلفه‌های پنهان در فروپاشی ازدواج. *فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۱۷(۶۵)، ۶۳-۸۷. doi: 10.22054/qccpc.2025.83192.3390
- بحرانی، احمد بن اسماعیل (۱۳۸۲). *البرهان* (جلد ۱). بیروت: دار الفکر الاسلامی.
- بک، جودیت س (۱۳۷۶). *درمان شناختی: مبانی و فراتر* (لیلا فتاحی و فرهاد فرید حسینی، مترجم). تهران: دانژه.
- بهشتی، سید محمد (۱۳۷۸). *حق و باطل از دیدگاه قرآن*. قم: نمایش.
- بیات، علی، رفیعی هنر، حمید و جهانگیرزاده، محمدرضا. (۱۴۰۳). تدوین مدل فرآیندی خرد بر اساس منابع اسلامی: نظریه داده بنیاد. *فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۱۵(۵۷)، ۱۳۷-۱۷۱. doi: 10.22054/qccpc.2023.68657.2969
- پروچاسکا، جیمز (۱۳۹۰). *نظریه‌های روان‌درمانی* (یوسف سید محمدی، مترجم). تهران: سمت.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۸۴). *تصنیف غررالحکم و درر الکلم*، تصحیح مصطفی درایتی، قم: دار الکتاب الاسلامی.
- جعفری تبریزی، محمدتقی (۱۳۸۶). *ترجمه و تفسیر نهج البلاغه*. قم: مداد العلماء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۶). *تفسیر تسنیم*. قم: اسرا.
- جراغی، حسین (۱۳۹۲). *تحریف‌های شناختی و باورهای غیرمنطقی در روان‌شناسی از منظر قرآن* (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). تهران: دانشگاه علوم و معارف قرآن.
- حمیدپور، حسین (۱۳۹۷). *درمان شناختی بیماران مشکل‌دار*. تهران: ارجمند.
- دلاور، احمد (۱۳۸۶). *روش‌های پژوهش در علوم روانشناسی و تربیتی*. تهران: ویراش.
- رحیم‌زاده، احمد (۱۳۹۷). *نقش شناخت در رشد اختیاری انسان از دیدگاه قرآنی* (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- رضایی اصفهانی، محمدعلی (۱۳۹۳). *منطق تفسیر* (جلد ۵). قم: مؤسسه پژوهشی مصطفی.
- شکرمی، محمد، زهرکار، کیوان و محسن‌زاده، فاطمه (۱۳۹۳). نقش میانجی سبک‌های حل تعارض در رابطه بین تحریف‌های شناختی بین‌فردی و رضایت زناشویی. ۸(۲)، ۵۱-۶۰.
- صدوق، محمد بن علی (۱۳۷۵). *الخصال* (جلد ۲). قم: کنگره.
- طباطبایی، سید حسین (۱۳۷۵). *المیزان فی تفسیر القرآن* (جلد ۱-۴). قم: جامعه مدرسین.
- طبراسی، فاضل بن حسین. (۱۳۷۵). *مکارم الاخلاق*. قم: کریمه.

- غروی، سید محمد و همکاران (۱۳۸۶). *نگاهی کلی به روان‌شناسی اسلامی*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- فتحی، لیلا و مطبی، فرهاد (۱۳۹۷). *درمان رفتاری-شناختی: نظریه و عمل*. تهران: دانژه.
- فخر رازی، محمد بن عمر (۱۳۸۸). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن* (جلد ۲). بیروت: دار الفکر.
- قرآتی، محمد (۱۳۸۶). *تفسیر نور*. تهران: مرکز پژوهش در درس‌های قرآن.
- کاوایانی، محمد، فرهوش، مجتبی، فرهوش، محمد و حافظی، مجتبی. (۱۴۰۱). تدوین مؤلفه‌های بخشایش زوجین با رویکرد اسلامی. *فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۱۳(۴۹)، ۱-۳۰. doi: 10.22054/qccpc.2021.62719.2760
- کلاتی، اعظم، احمدی، خدابخش، خدادادی سنگده، جواد و نعیمی، ابراهیم. (۱۴۰۴). فرایند و روش‌های «مراقبت» در خانواده: شیوه‌ای در پیشگیری از بحران‌های خانواده مبتنی بر بافت فرهنگی. *فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۱۶(۶۳)، ۱-۴۶. doi: 10.22054/qccpc.2025.78750.3284.۴۶-۱
- لیهی، رابرت ل (۱۳۹۰). *تکنیک‌های درمان شناختی (لیلا فتحی، مترجم)*. تهران: دانژه.
- مجلسی، محمد باقر (۱۳۵۴). *بحار الانوار* (جلد ۱-۷۵). تهران: کتابفروشی اسلامی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۵). *اخلاق در قرآن*. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۷). *اخلاق در قرآن*. قم: مدرسه امام علی علیه‌السلام.
- _____ (۱۳۷۰). *تفسیر نمونه*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.

References

- Rokach, A. (Ed.). (2024). *Psychologists in Making: Life Lessons and Observations from Practicing Psychologists* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781032689203>
- Yang, S.Y. (2001). Conceptions of Wisdom among Taiwanese Chinese. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(6), 662–680.
- _____. (2008). A process view of wisdom. *Journal of Adult Development*, 15, 62–75.
- _____. (2014). Wisdom and learning from important and meaningful life experiences. *Journal of Adult Development*, 21, 129–146.
- Dobson, K. (2023). Are you tired of “us?” Accuracy and bias in couples’ perception. *PMC*. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10632136/>
- Fletcher, G. J. O. (2015). Accuracy and bias of judgments in romantic relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*. <https://www.jstor.org/stable/44318871>
- Finn, C. (2013). The relationship- specific interpretation bias mediates ... *Personality and Individual Differences*. <https://doi.org/10.1002/per.1862>
- Rajchert, J. (2022). Bias in perception of relationship behaviour: Sex differences. *Journal of Social and Personal Relationships*. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0191886921007662>
- Ankawi, B., Slepian, P. M., Himawan, L. K., & France, C. R. (2017). Validation of the pain resilience scale in a chronic pain sample. *The Journal of Pain*, 18(8), 984-993.
- Boniwell, I., & Tunariu, A. D. (2019). *Positive Psychology: Theory, Research and Applications*. McGraw-Hill Education (UK).

- Campbell, K. N. (2014). *Resilience and self-control among Georgia Southern students: A comparative study between ROTC and non-ROTC students*.
- Çelik, D. A., Çetin, F., & Tutkun, E. (2015). The role of proximal and distal resilience factors and locus of control in understanding hope, self-esteem, and academic achievement among Turkish pre-adolescents. *Current Psychology*, 34, 321-345.
- Charmaz, K. (2017). The power of constructivist grounded theory for critical inquiry. *Qualitative Inquiry*, 23(1), 34-45.
- Cohn, M. A., Fredrickson, B. L., Brown, S. L., Mikels, J. A., & Conway, A. M. (2009). Happiness unpacked: Positive emotions increase life satisfaction by building resilience. *Emotion*, 9(3), 361-368.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2015). *Basics of Qualitative Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Cordova, M. J. (2008). Facilitating posttraumatic growth following cancer. In *Trauma, Recovery, and Growth: Positive Psychological Perspectives on Posttraumatic Stress*, 183-205.
- Fletcher, D., & Sarkar, M. (2013). Psychological resilience. *European Psychologist*.
- Harris, K., Gooding, P., Haddock, G., & Peters, S. (2019). Factors that contribute to psychological resilience to suicidal thoughts and behaviours in people with schizophrenia diagnoses: Qualitative study. *BJPsych Open*, 5(5), e79.
- Kangas, M., Henry, J. L., & Bryant, R. A. (2002). Posttraumatic stress disorder following cancer: A conceptual and empirical review. *Clinical Psychology Review*, 22(4), 499-425.
- Lazarus, R. S. (1993). From psychological stress to the emotions: A history of changing outlooks. *Annual Review of Psychology*, 44(1), 1-22.
- Ogelman, H., & Erol, A. (2015). Examination of the predicting effect of the resiliency levels of parents on the resiliency levels of preschool children. *ScienceDirect*, 186, 461-664.
- Polit, D. F., & Beck, C. T. (2006). The content validity index: Are you sure you know what's being reported? Critique and recommendations. *Research in Nursing & Health*, 29(5), 489-794.
- Polit, D. F., Beck, C. T., & Owen, S. V. (2007). Is the CVI an acceptable indicator of content validity? Appraisal and recommendations. *Research in Nursing & Health*, 30(4), 459-467.
- Poudel-Tandukar, K., Chandler, G. E., Jacelon, C. S., Gautam, B., Bertone-Johnson, E. R., & Hollon, S. D. (2019). Resilience and anxiety or depression among resettled Bhutanese adults in the United States. *International Journal of Social Psychiatry*, 65(6), 496-605.
- Rokach, A. (Ed.). (2024). *Psychologists in making: Life lessons and observations from practicing psychologists* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781032689203>
- Sidheek, K. F., Satyanarayana, V. A., Sowmya, H. R., & Chandra, P. S. (2017). Using the Kannada version of the Connor Davidson Resilience Scale to assess resilience and its relationship with psychological distress among adolescent girls in Bangalore, India. *Asian Journal of Psychiatry*, 30, 169-172.
- Smith, G. D., & Yang, F. (2017). Stress, resilience and psychological well-being in Chinese undergraduate nursing students. *Nurse Education Today*, 49, 90-95.
- Speziale, H. S., & Carpenter, D. R. (2007). *Qualitative Research in Nursing* (4th ed.). Lippincott Williams & Wilkins.

- Streiner, D. L., Norman, G. R., & Cairney, J. (2015). *Health Measurement Scales: A Practical Guide to Their Development and Use*. Oxford University Press, USA.
- Teddlie, C., & Tashakkori, A. (2009). *Foundations of Mixed Methods Research: Integrating Quantitative and Qualitative Approaches in the Social and Behavioral Sciences*. Sage.
- Tugade, M. M., & Fredrickson, B. L. (2004). Resilient individuals use positive emotions to bounce back from negative emotional experiences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(2), 320-333.
- Dattilio, Frank M. (2010). *Cognitive-behavioral therapy with couples and families: A comprehensive guide for clinicians*. Guilford Press.
- Dobson, Kiersten, Stanton, Sarah C. E., Balzarini, Rhonda N., & Campbell, Lorne. (2023). Are you tired of “us?” Accuracy and bias in couples’ perceptions of relational boredom. *Journal of Social and Personal Relationships*, 40(10), 3091–3120. <https://doi.org/10.1177/02654075231168141>
- Finn, Christine, Mitte, Kristin, & Neyer, Franz J. (2013). The relationship-specific interpretation bias mediates the link between neuroticism and satisfaction in couples. *Personal Relationships*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1002/per.1862>
- Mogg, Kevin, Millar, Neil, & Bradley, Benjamin P. (2000). Biases in eye movements to threatening facial expressions in generalized anxiety disorder and depressive disorder. *Journal of Abnormal Psychology*, 109(4), 695–704. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.109.4.695>
- Watkins, Edward R., Baeyens, Christophe B., & Read, Robert. (2009). Concreteness training reduces dysphoria: Proof-of-principle for repeated cognitive bias modification in depression. *Journal of Abnormal Psychology*, 118(1), 55–64. <https://doi.org/10.1037/a0013641>

